

“เมื่อเกิดมาเป็นสตรี จะสงวนประเพณีให้แจ่มใส”:

**การนำเสนอตัวละครหญิงเพื่อสอนหญิง
ในเรื่องดาหลังพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๑^๑**

ธานีรัตน์ จัตุหะศรี^๒

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งศึกษาลักษณะการนำเสนอตัวละครหญิงในเรื่องดาหลังพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๑ และศึกษาคำสอนหญิงจากการนำเสนอตัวละครดังกล่าว ผลการศึกษาพบว่า เรื่องดาหลังนำเสนอตัวละครหญิงให้เป็นภาพสะท้อนของผู้หญิงหลากหลาย “แบบ” ทั้งที่เป็นไปตามอุดมคติและไม่เป็นไปตามอุดมคติ การนำเสนอดังกล่าวมีบทบาทในการสอนผู้หญิงเรื่องการครองตนอย่างชัดเจน โดยแสดงให้เห็นลักษณะของผู้หญิงที่พึงเป็นและผู้หญิงที่ไม่พึงเป็น ซึ่งสอดคล้องกับมโนทัศน์เรื่องผู้หญิงที่ปรากฏในนิทานปันทิยบางสำนวนและวรรณคดีคำสอนหญิงเรื่องต่างๆ ของไทย คำสอนที่นำเสนอผ่านตัวละครหญิงดังกล่าว จึงช่วยเสริมคุณค่าและความสำคัญของเรื่องดาหลังในฐานะวรรณคดีคำสอนหญิงเรื่องหนึ่ง

คำสำคัญ: ดาหลัง, ตัวละครหญิง, การนำเสนอ, คำสอนหญิง

---

^๑ บทความนี้ได้รับทุนสนับสนุนจาก “โครงการสู่ความเป็นเลิศด้านภาษาและวรรณคดีไทย” จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๒ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย / หน่วยปฏิบัติการวิจัย “ไทยวิทรรศน์” จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

*“Once one is born a woman,
she should be careful to preserve her purity”:*
**Representation of Female Characters as Lessons
for Women in *Dalang* by King Rama I**

Thaneerat Jatuthasri¹

Abstract

This paper studies the representation of female characters in *Dalang* by King Rama I and examines the lessons for women, reflecting on their representation. The study finds that the female characters in *Dalang* represent various types of woman in relation to and opposite to the ideal qualities of women. Such representation explicitly indicates life lessons for women with regard to what a woman should and should not be. Those lessons harmonize with the concept of womankind expressed in some *Panji* stories and Thai female didactic literature. Lessons for women expressed through the representation of female characters enhance the value and significance of *Dalang* as a female didactic literary work.

Keywords: Dalang; female characters; representation; lessons for women

---

¹ An assistant professor, Department of Thai, Faculty of Arts, Chulalongkorn University / “Thaivithat” Research Unit, Chulalongkorn University

บทนำ

บทบาทที่สำคัญประการหนึ่งของวรรณคดี คือการเผยให้เห็นแง่มุมของชีวิตในด้านต่าง ๆ และชักนำผู้อ่านให้เข้าใจธรรมชาติของโลกและชีวิต ซึ่งเกิดจากองค์ประกอบในวรรณคดี เช่น เรื่องราว ตัวละคร และการใช้ภาษา ดังที่ วิทย์ ศิวะศรียานนท์ (๒๕๔๔, น. ๒๒๙) กล่าวถึงคุณค่าของวรรณคดีที่มีต่อชีวิตว่า “นอกจากจะให้ประโยชน์เฉพาะหน้าแก่เรา คือช่วยให้เราขบปัญหาแห่งชีวิตต่าง ๆ ด้วยการสังเกตวิธีดำเนินการของตัวละครในเรื่องเมื่ออยู่ในฐานะคล้าย ๆ กับเรา และช่วยให้เรารู้เล่ห์เหลี่ยมและความคิดความรู้สึกของบุคคล ชั้น วรรณะ วัย และชาติต่าง ๆ แล้ว ยังช่วยให้เราเข้าใจตัวเราเองดีขึ้นด้วย”

องค์ประกอบหนึ่งในวรรณคดีที่มีส่วนสำคัญในการนำผู้อ่านให้เข้าใจชีวิตและได้รับคติในการครองตน คือตัวละคร เพราะตัวละครก็คือแบบจำลองชีวิตมนุษย์ที่ผู้ประพันธ์สร้างและนำเสนอจากทัศนคติอันลึกซึ้ง การศึกษาตัวละครในวรรณคดีจึงน่าจะเผยให้เห็นคติชีวิตด้านต่าง ๆ ที่สะท้อนอยู่ในตัวละครนั้น และทำให้เข้าใจโลกทัศน์ของผู้ประพันธ์ตลอดจนความคิดของสังคมที่หล่อหลอมผู้ประพันธ์ด้วย

ในวรรณคดีไทย ตัวละครกลุ่มหนึ่งที่น่าสนใจศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทกับการแสดงคติชีวิต คือ ตัวละครหญิง เพราะตัวละครหญิงในวรรณคดีหลายเรื่องมีบทบาทเด่นชวนติดตามไม่น้อยกว่าตัวละครชายและมีแง่มุมชีวิตที่ให้คิดค้ำสอนด้วย ดังที่ รื่นฤทัย สัจจพันธุ์ กล่าวถึงความสำคัญของตัวละครหญิงในวรรณคดีไทยว่า “ตัวละครหญิงมีความสำคัญและมีความสัมพันธ์กับโครงเรื่องของวรรณคดีนิทานและการแสดง” (รื่นฤทัย สัจจพันธุ์, ๒๕๕๖, น. ๒๒๖) และ “ตัวละครหญิงเป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งที่สร้างสุนทรียภาพและความเป็นอมตะให้แก่วรรณคดี” (รื่นฤทัย สัจจพันธุ์, ๒๕๕๖, น. ๒๒๗)

วรรณคดีไทยเรื่องหนึ่งที่ตัวละครหญิงมีบทบาทหลากหลายและโดดเด่นแต่ไม่ค่อยมีผู้กล่าวถึงมากนัก คือ บทละครเรื่องดาหลัง พระราชนิพนธ์พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช^๑ กล่าวคือ วรรณคดีเรื่องนี้ไม่เพียงแต่มีตัวละครหญิง

^๑ บทความนี้จะเรียกบทละครฉบับนี้ว่า “เรื่องดาหลัง”

จำนวนมากเท่านั้น แต่ก็นำเสนอตัวละครเหล่านี้ให้มีลักษณะเด่นที่หลากหลายแตกต่างกันไป ด้วย ดึงเห็นได้จากตัวละครเอกฝ่ายหญิงอย่างบุษบา กาลิโละ และตัวละครหญิงอื่น ๆ ที่เป็นชายาของอิเหนา นอกจากนี้ เรื่องดาหลังยังแสดงให้เห็นว่า บทบาทและพฤติกรรมของตัวละครหญิงล้วนส่งผลต่อความทุกข์และความสุขในชีวิตของตนเองอีกด้วย การนำเสนอตัวละครหญิงให้มีลักษณะหลากหลายและได้รับผลในชีวิตที่ต่างกันไปดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะมีจุดประสงค์หรือนัยบางประการแฝงอยู่ โดยเฉพาะการสอนผู้หญิงเกี่ยวกับสิ่งที่พึงกระทำและไม่พึงกระทำในชีวิต ซึ่งเป็นประเด็นที่น่าสนใจศึกษาต่อไป

อย่างไรก็ตาม จากการสำรวจงานวิชาการที่ศึกษาเรื่องดาหลังพบว่า ยังไม่มีการศึกษาตัวละครหญิงในวรรณคดีเรื่องนี้โดยเฉพาะ งานส่วนใหญ่มุ่งศึกษาเปรียบเทียบเรื่องดาหลังกับนิทานปันทิพย์ของขวามลายู หรือศึกษาลักษณะเด่นด้านอื่น ๆ ของเรื่องดาหลัง เช่น งานของอินทัย จินาพร (๒๕๑๖) สุพัชรีรินทร์ วัฒนพันธุ์ (๒๕๓๗) โสมรัศมี สินธุวณิก (๒๕๔๗) และธานีรัตน์ จัตตะศรี (๒๕๕๘)^๖ ด้วยเหตุนี้ บทความนี้จึงจะมุ่งศึกษาการนำเสนอและความสำคัญของตัวละครหญิงในเรื่องดาหลังพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๑ โดยมีคำถามตั้งต้นว่า ตัวละครหญิงในวรรณคดีเรื่องนี้มีลักษณะเด่นอย่างไร ลักษณะดังกล่าวสะท้อนแนวคิดหรือคำสอนเกี่ยวกับผู้หญิงอย่างไร เหตุใดจึงนำเสนอเช่นนั้น และการนำเสนอตัวละครหญิงในเรื่องนี้สัมพันธ์กับมโนทัศน์เรื่องผู้หญิงในนิทานปันทิพย์สำนวนต่าง ๆ และในสังคมไทยมากน้อยเพียงใด

วัตถุประสงค์ในการศึกษา

บทความนี้มุ่งศึกษาลักษณะการนำเสนอตัวละครหญิงในเรื่องดาหลังพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๑ และศึกษาคำสอนหญิงที่เกิดจากการนำเสนอตัวละครดังกล่าว

---

^๖ งานของอินทัย จินาพร (๒๕๑๖) ศึกษาเปรียบเทียบบทละครเรื่องดาหลังกับนิทานปันทิพย์ของขวามลายู ๘ สำนวน งานของสุพัชรีรินทร์ วัฒนพันธุ์ (๒๕๓๗) ศึกษาลักษณะคำยืมขวามลายูในบทละครเรื่องดาหลังและบทละครเรื่องอิเหนา งานของโสมรัศมี สินธุวณิก (๒๕๔๗) ศึกษาเปรียบเทียบนิทานปันทิพย์ขวามลายู ๔ สำนวน กับบทละครเรื่องอิเหนาและบทละครเรื่องดาหลัง และงานของธานีรัตน์ จัตตะศรี (๒๕๕๘) ศึกษาการนำเสนอและความสำคัญของการแสดงขวามลายูในบทละครเรื่องดาหลัง

สมมติฐาน

ตัวละครหญิงในเรื่องดาหลังพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๑ มีลักษณะและบทบาทหลากหลาย ทั้งที่เป็นไปตามแบบอุดมคติ และไม่เป็นไปตามแบบอุดมคติ การนำเสนอตัวละครหญิงดังกล่าวมีบทบาทในการสอนผู้หญิงเรื่องการครองตน ซึ่งสอดคล้องกับมโนทัศน์เกี่ยวกับผู้หญิงที่ปรากฏในนิทานปันทิพย์และวรรณคดีคำสอนหญิงเรื่องต่างๆของไทย

ภูมิหลังของเรื่องดาหลังพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๑

ภูมิหลังของเรื่องดาหลังด้านประวัติการแต่งและเนื้อหา มีดังนี้

๑. ประวัติการแต่งเรื่องดาหลัง

ในสมัยอยุธยา การแพร่หลายเข้ามาของนิทานปันทิพย์วามลายุสำนวนต่าง ๆ ได้ทำให้เกิดการแต่งบทละครสำหรับใช้เล่นละครในขึ้น ๒ เรื่องที่มีต้นเค้าจากนิทานปันทิพย์ ได้แก่ บทละครเรื่องดาหลังพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าหญิงกษัตริย์ และบทละครเรื่องอิเหนาพระนิพนธ์ของเจ้าฟ้าหญิงมุกฎ เจ้าฟ้าหญิงทั้งสองพระองค์คงจะทรงนำนิทานปันทิพย์สำนวนต่าง ๆ ที่ทรงได้ยินได้ฟังในเวลานั้นมาทรงพระราชนิพนธ์ขึ้นใหม่จนเกิดเป็นเรื่องดาหลังและเรื่องอิเหนา

แต่เดิมคนมักเรียกเรื่องดาหลังว่า “อิเหนาใหญ่” และเรียกเรื่องอิเหนาว่า “อิเหนาเล็ก” เนื่องจากเจ้าฟ้าหญิงกษัตริย์ผู้ทรงพระนิพนธ์เรื่องดาหลังเป็นพระเชษฐภคินี (พี่สาว) ของเจ้าฟ้าหญิงมุกฎผู้ทรงพระนิพนธ์เรื่องอิเหนา ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (๒๕๐๘, น. ๑๐๓) ทรงอธิบายว่า “เห็นจะหมายความกันในครั้งกรุงเก่าว่าอิเหนาของพระองค์ใหญ่เรื่องหนึ่ง อิเหนาของพระองค์เล็กเรื่องหนึ่ง จะหาได้หมายความว่าอย่างอื่นไม่”

ในสมัยรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชโปรดเกล้าฯ ให้ฟื้นฟูบทละครสำหรับใช้เล่นละครในขึ้นมาอีกครั้ง ทั้งเรื่องรามเกียรติ์ อุณรุท อิเหนา และดาหลัง เพื่อให้มีต้นฉบับสำหรับพระนคร เนื่องจากบทละครดังกล่าวขาดหายไปหลังจากเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งที่สอง การฟื้นฟูดังกล่าว

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช “โปรดให้ขอแรงพระราชวงศานุวงศ์ และข้าราชการที่เป็นกวีสันตติทางบทกลอนช่วยกันแต่งถวายทรงตรวจแก้ไข แล้วตราเป็นบทพระราชนิพนธ์ไว้เป็นต้นฉบับสำหรับพระนครครบทุกเรื่อง” (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, ๒๕๐๘, น. ๑๓๑-๑๓๒) ในกรณีของเรื่องดาหลังและเรื่องอิเหนา สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (๒๕๐๘, น. ๑๓๒) ทรงวินิจฉัยว่า “ดูเหมือนเอาบทครั้งกรุงเก่า ตั้งเป็นหลัก ทรงพระราชนิพนธ์ซ่อมแซมแต่ตรงที่บทเดิมขาดไป”

บทละครเรื่องดาหลังฉบับพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๑ ดังกล่าวนี้นับเป็นเรื่องดาหลังฉบับที่สมบูรณ์ที่สุดของไทย

๒. เนื้อหาของเรื่องดาหลัง

เรื่องดาหลังพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๑ มีเนื้อหาเริ่มตั้งแต่กำเนิดอิเหนาและตัวละครในวงศ์เทวาจนถึงอิเหนากับบุษบก้าโละได้พบกันและจำกันได้หลังจากเดินทางตามหากันนานหลายปี ในที่นี้ ผู้วิจัยจะสรุปเรื่องย่อของเรื่องดาหลังโดยปรับจากที่ธานีรัตน์ จัตตะหะศรี (๒๕๕๘, น. ๑๙๗-๑๙๘) ได้เคยสรุปไว้ ดังนี้

เนื้อหาของเรื่องดาหลังเริ่มที่การกล่าวถึงวงศ์เทวาทั้ง ๔ เมือง ได้แก่ กุเรบัน ดาหา กาลัง และสิงหัดสำหรับ อิเหนาเป็นโอรสของท้าวกุเรบัน ส่วนบุษบก้าโละเป็นธิดาของท้าวดาหา อิเหนาและบุษบก้าโละหมั้นหมายกันตั้งแต่เยาว์วัยตามจารีตของวงศ์เทวา ต่อมาอิเหนาไปหลงรักเกณบุษบาสำหรับลูกสาวชาวไร่ทำให้ไม่ใส่ใจในการแต่งงานกับบุษบก้าโละ ท้าวกุเรบันทราบเรื่องก็กริ้ว จึงส่งทหารไปลอบฆ่าเกณบุษบาสำหรับ เมื่ออิเหนาทราบเรื่องก็เสียใจมาก จึงตัดสินใจหนีออกจากเมืองกุเรบันพร้อมกับไพร่พลจำนวนหนึ่ง โดยปลอมตัวเป็นชาวป่าชื่อปันหยี เดินทางมะงุมมะงาหราไปเรื่อย ๆ

ปันหยีรบตีได้บ้านเมืองต่าง ๆ และได้บุษบาสำหรับธิดาท้าวปันจะรากับกัฏิกา ธิดาท้าวบักมาหั้นเป็นชายา ต่อมาปันหยีหลงกลอุบายของระตุมะงาดาทำให้เรือแตกหลังจากขึ้นฝั่งได้ ปันหยีกับประสันตาเดินทางมะงุมมะงาหราไปจนถึงเมืองของนางพระยาณูสาตันและได้นางเป็นชายา ส่วนบุษบาสำหรับ กัฏิกา รวมทั้งไพร่พลซึ่งพลัดกับปันหยีตอนเรือแตก เมื่อขึ้นฝั่งแล้วก็พากันเดินทางกลับเมืองกุเรบัน

หลังจากอยู่เมืองภูสาคันได้ระยะหนึ่ง บันหียกับประสันตาก็พากันหนีออกจากเมือง แล้วเดินทางต่อไปจนถึงเมืองดาหา บันหียเข้าเมืองดาหาโดยปลอมตัวเป็น “ดาหลัง” หรือคนเซ็ดหนัง เข้าไปขออาศัยอยู่กับยายบิปีหรั่งดีและหาเลี้ยงชีพด้วยการเล่นหนัง ดาหลังเซ็ดหนังจนมีชื่อเสียงเลื่องลือ จึงได้รับเชิญให้เข้าไปเล่นหนังถวายตัวดาหาในวัง ทำให้ได้พบกับบุษบก้าโละเป็นครั้งแรก ดาหลังหลงรักบุษบก้าโละและลอบเกี่ยวพาราสีนาง ในระหว่างนั้นระตุประตาทนได้ส่งทูตมาสู่ขอบุษบก้าโละ ท้าวดาหาตอบตกลงยกให้เพราะแค้นใจที่อิเหนาทอดทิ้งนาง ระตุประตาทนจึงเดินทางมาที่เมืองดาหาเพื่อเตรียมการอภิเษก ก่อนที่จะถึงวันอภิเษก ดาหลังได้ลอบฆ่าระตุประตาทนตายด้วยคิดว่าจะทำให้บุษบก้าโละไม่ต้องเข้าพิธีอภิเษกกับระตุ แต่การตายของระตุกลับทำให้บุษบก้าโละต้องเข้าพิธีแบหลตามคำร้องขอของน้องชายระตุประตาทน ในระหว่างพิธี องค์ปะตาระกาหลาได้มาช่วยบุษบก้าโละไว้โดยเนรมิตดอกบัวทองมารับนางและพี่เลี้ยงขณะโจนเข้ากองไฟ แล้วนำบัวทองนั้นใส่รดแก้วเหาะหายไปโดยไม่มีใครเห็น ผู้คนจึงคิดว่าบุษบก้าโละสิ้นชีวิตในกองไฟแล้ว

องค์ปะตาระกาหลาพาบุษบก้าโละและพี่เลี้ยงเหาะมาถึงเชิงเขาแห่งหนึ่ง จากนั้นก็แปลงนางเป็นชายชื่อว่า มิสาประหมังกุหนิง แล้วกล่าวว่ามิสาประหมังกุหนิงจะกลับคืนเป็นหญิงดังเดิมได้ ก็ต่อเมื่อได้พบกับอิเหนาและจดจำกันได้ มิสาประหมังกุหนิงตั้งใจว่าจะเดินทางมั่งมั่งมาหาราไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะพบอิเหนาผู้เป็นคู่หมั้นซึ่งได้ข่าวว่าหนีออกจากเมืองกูเรปัน โดยไม่รู้ว่แท้จริงแล้วดาหลังก็คืออิเหนา

ฝ่ายดาหลัง หลังจากเห็นบุษบก้าโละโจนเข้ากองไฟหายไป ก็เสียใจจนคลุ้มคลั่งอยู่ระยะหนึ่ง ระหว่างนั้นดาหลังได้พบกับน้องชายทั้งสอง คือจินตระวันหนา และจะหรั่งกะหนึ่งโหละ (ขณะนั้นปลอมตัวเป็นชาวป่าชื่อกูดาวีราหยา) ซึ่งต่างเดินทางจากเมืองกูเรปันมาตามหาอิเหนา หลังจากได้พบกัน ทั้งสามได้ชวนกันไปบวชบำเพ็ญพรตกับพระฤๅษีนภุเขา ดาหลังเปลี่ยนชื่อใหม่เป็น หลังหลังหนึ่งหรั๊ด

ฝ่ายมิสาประหมังกุหนิงเดินทางรอบตีได้เมืองต่าง ๆ และได้ขึ้นครองเมืองประตาทน ระหว่างที่พอกอยู่ที่เมืองนี้ องค์ปะตาระกาหลาได้มาเข้าฝันบอกมิสาประหมังกุหนิงว่า แท้จริงแล้วดาหลังก็คืออิเหนาและขณะนี้อิเหนาก็กำลังโคกคร่ำอยู่ในป่าเพราะคิดถึงนาง ทำให้มิสาประหมังกุหนิงดีใจมากที่ดาหลังกับอิเหนาเป็นคนเดียวกัน จึงเร่งยกพลออกเดินทางตามหาอิเหนาต่อไป

ฝ่ายหลังหลังหนึ่งหรัต (อิเหนา) หลังจากบำเพ็ญพรตอยู่ระยะหนึ่ง ก็เกิดเหตุทำให้ต้องลาพรตกลับมาเป็นบัณฑิตและได้จินตะหราวาตีธิดาของระตูปัตหรัเป็นชายา หลังจากครองคู่อยู่กับจินตะหราวาตีระยะหนึ่ง บัณฑิตก็คิดหนีออกจากเมืองปัตหรัเพื่อตามหาน้องชายทั้งสองที่เคยบวชบำเพ็ญพรตอยู่ด้วยกัน คือจันทรวันหนาและจะหรั่งกะหนึ่งโหละ เนื่องจากตอนที่เกิดเหตุให้บัณฑิตพบกับจินตะหราวาตีและลาพรตนั้นบัณฑิตได้พรางจากน้องชายทั้งสองมาโดยไม่ทันลา

หลังจากบัณฑิตหนีออกจากเมืองปัตหรั ก็ปลอมตัวเป็นดาหลังอีกครั้ง แล้วเดินทางเข้าเมืองหมันหยาศาเอ็ด ดาหลังเซ็ดหนึ่งจนมีชื่อเสียงเลื่องลืออยู่ที่เมืองนี้ วันหนึ่งเกิดเหตุจลาจลทำให้ระตูหมันหยาศาเอ็ดรวมทั้งโอรสลูกสัถยหารสิ้นชีวิต ชาวเมืองจึงพร้อมใจกันเชิญดาหลังให้ขึ้นครองเมืองด้วยมีเหตุที่แสดงให้เห็นว่าดาหลังเป็นผู้มีบุญญาธิการ ดาหลังตอบรับคำเชิญและได้หยั่งหยั่งสำหรัธิดาของระตูองค์ก่อนเป็นชายา

ฝ่ายบุษบาสำหรับและกัตีกาซึ่งพรางจากบัณฑิต (อิเหนา) ตั้งแต่ตอนเรือแตกและเดินทางไปอยู่ที่เมืองกูเรปัน คิดถึงบัณฑิตและอยากจะทำตามหา จึงชวนกันหนีออกจากเมืองกูเรปันแล้วปลอมตัวเป็นชายานักร้าออกเดินทางแสดง “อ้าโมะ”^๑ ไปเรื่อย ๆ เพื่อสืบข่าวบัณฑิต จนกระทั่งได้พบกับบัณฑิตหรือดาหลังที่เมืองหมันหยาศาเอ็ด ซึ่งขณะนั้นได้ขึ้นครองเมืองแล้ว เมื่อได้พบกัน บุษบาสำหรับและกัตีกาก็ขุดการปลอมตัวเป็นอ้าโมะ^๒ กลับมาเป็นหญิงดั้งเดิม และอยู่กับบัณฑิตที่เมืองนี้

ต่อมาบัณฑิตได้ข่าวว่าแท้จริงบุษบาก้าโละมิได้สิ้นชีวิตในกองไฟตอนแบหลา แต่แปลงตัวเป็นชายเดินทางมะงุมมะงาหราอยู่ จึงออกเดินทางตามหานาง ท้ายที่สุดบัณฑิตและมีสาประหมังกูหนึ่งก็ได้พบกันและจำกันได้ที่เมืองกาหลัง ทำให้มีสาประหมังกูหนึ่งสิ้นสาป กลับคืนมาเป็นหญิงดั้งเดิม จากนั้นบัณฑิตก็ให้เขียนสารไปแจ้งข่าวแก่กษัตริย์วงศ์เทวา

---

^๑ เรื่องดาหลังกล่าวว่า อ้าโมะเป็นละครรำประเภทหนึ่งที่ใช้ผู้ชายแสดง ธาณีรัตน์ จัตตุหะศรี (๒๕๕๘, น. ๒๐๗) สันนิษฐานว่าน่าจะหมายถึงละครของชาวที่เรียกว่า “กัมบุห์” (Gambuh)

^๒ เรื่องดาหลังใช้คำว่า “อ้าโมะ” เรียกผู้แสดงอ้าโมะด้วย เช่น “สองอ้าโมะรำ” หมายถึงผู้แสดงอ้าโมะ ๒ คน (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๕๙๙, น. ๖๒๔)

การนำเสนอตัวละครหญิงในเรื่องดาหลัง: “แบบ” อันหลากหลายของผู้หญิง

ผลการศึกษาการนำเสนอตัวละครหญิงในเรื่องดาหลังพบว่า ตัวละครหญิงในเรื่องนี้มีลักษณะและบทบาทหลากหลายแตกต่างกันไป อันแสดงให้เห็นลักษณะของผู้หญิง “แบบ” ต่าง ๆ ซึ่งสามารถจำแนกได้ ๒ กลุ่ม ได้แก่ ตัวละครหญิงที่มีลักษณะเด่นตามแบบอุดมคติ และตัวละครหญิงที่มีลักษณะเด่นไม่เป็นไปตามแบบอุดมคติ ดังนี้

๑. ตัวละครหญิงที่มีลักษณะเด่นตามแบบอุดมคติ: บุษบากำโละในฐานะผู้หญิงที่ดั่งงามเพียงพร้อม

ตัวละครหญิงในเรื่องดาหลังที่เพียงพร้อมทั้ง “ความงาม” และ “ความดี” ตามแบบฉบับของผู้หญิงในอุดมคติมีอยู่หลายตัว เช่น บุษบากำโละธิดาท้าวดาหา บุษบาสำหรับธิดาท้าวปันจะระกัน กัตติกธิดาท้าวปักมาหงัน และหยิงหยิงสำหรับธิดาระตูหมันหยยาปาเอ็ด ซึ่งต่างเป็นชายาของอิเหนา

ในบรรดาตัวละครหญิงดังกล่าวนี้ ตัวละครที่มีลักษณะตามแบบอุดมคติเด่นชัดมากที่สุดและมีบทบาทสำคัญที่สุดในเรื่อง คือ บุษบากำโละ ในหัวข้อนี้จึงจะเลือกบุษบากำโละมาอธิบายในฐานะตัวแทนของตัวละครหญิงกลุ่มนี้

บุษบากำโละ เป็นธิดาของท้าวดาหากับประโหมสุหรี หมั้นหมายกับอิเหนาตั้งแต่เยาว์วัยตามจารีตของวงศ์เทวา แม้บุษบากำโละจะเกิดมาเพียงพร้อมทั้งในด้านวงศ์ตระกูล ฐานันดรศักดิ์ และรูปลักษณ์ที่ดั่งงาม แต่ชะตาชีวิตของนางกลับมิได้ราบรื่นหรือมีความสุขโดยตลอด หากแต่ต้องเผชิญกับความผันผวนและอุปสรรคต่าง ๆ ในชีวิต ความผกผันในชีวิตของนางเริ่มต้นตั้งแต่อิเหนาไปหลงรักหญิงอื่นและไม่ใส่ใจที่จะอภิเษกกับนาง ทำให้ท้าวดาหาหยกนางให้แก่ระตูประตาหนซึ่งมาสู่ของนาง แต่ก่อนถึงวันอภิเษกไม่กี่วัน ดาหลัง (อิเหนา) ซึ่งเพิ่งได้มาพบและหลงรักนาง ก็ตัดสินใจฆ่าระตูประตาหนตายด้วยคิดว่าจะทำให้นางไม่ต้องแต่งงานกับระตู แต่นั่นกลับทำให้ชีวิตบุษบากำโละต้องประสบเคราะห์กรรม คือต้องแบหလာตายตามระตูคู่นั้น แม้องค์ปะตาระกาหลาจะมาช่วยชีวิตนางไว้ แต่ก็ทำให้ชีวิตของนางหลังจากนั้นต้องผกผันไปอย่างสิ้นเชิง เพราะนางต้องถูกแปลงเป็นชายและใช้ชีวิตเดินทางผจญภัยไป

เรื่อย ๆ รวมทั้งต้องสวมบทบาทนักรบและจอมทัพในระหว่างนั้นด้วย อาจกล่าวได้ว่ากว่าที่ชีวิตของบุษบากำโละจะได้พบกับความสุขแท้จริง นางต้องผ่านบททดสอบและความทุกข์ต่าง ๆ อย่างยาวนาน และเกิดความผันผวนเปลี่ยนแปลงในชีวิตหลายครั้ง ซึ่งล้วนเกิดจากการกระทำหรือการกำหนดของผู้อื่นทั้งสิ้น

ภาพรวมของชีวิตบุษบากำโละตั้งแต่ที่สรุ่ยข้างต้นนี้ จึงแบ่งได้เป็น ๒ ช่วงหลัก คือ ช่วงชีวิตในวังในฐานะเจ้าหญิงแห่งเมืองดาหา และช่วงชีวิตนอกวังในฐานะชายนักรบที่ใช้ชื่อว่า มิสาประหมังกุหนิง ทั้งนี้ แม้นตอนเป็นมิสาประหมังกุหนิง นางจะถูกองค์ปะตาระกาหลาแปลงให้แต่งกายอย่างชายและหน้าอกหายไป แต่จิตใจของมิสาประหมังกุหนิงก็ยังคงเป็นหญิงอยู่ ดังที่มิสาประหมังกุหนิงครวญถึงชีวิตตนเองตอนหนึ่งว่า “เป็นหญิงอยู่เดียวเปลี่ยวองค์ หวังประสงค์จะใคร่พบพระเชษฐา” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๔๙๙, น. ๕๒๘) ดังนั้น ชีวิตของมิสาประหมังกุหนิงในช่วงนี้จึงถือว่าเป็นชีวิตของบุษบากำโละเช่นกัน มิได้เปลี่ยนตัวตนไป

ปัญหาและอุปสรรคที่เข้ามาในชีวิตของบุษบากำโละทั้ง ๒ ช่วงดังกล่าว นับเป็นสิ่งที่ท้าทายนางอย่างยิ่งว่าจะสามารถดำรงและแสดง “ความดีงาม” ของผู้หญิงได้อย่างสมบูรณ์หรือไม่ ซึ่งบุษบากำโละก็ได้พิสูจน์ให้เห็นแล้วว่า นางมีครบทั้ง “ความงาม” ของรูปลักษณ์ และ “ความดี” ของจิตใจและความประพฤติ นางจึงเป็นตัวละครหญิงตามแบบอุดมคติที่โดดเด่นในเรื่องนี้ “ความดีงาม” ของบุษบากำโละสรุปได้ดังนี้

ในด้านความงาม บุษบากำโละมีรูปร่างล่ำเลิศตามแบบอุดมคติ ดั่งเห็นได้จากบทชมโฉมและบทพรรณนาปฏิกริยาของผู้ที่ได้เห็นความงามของนาง เช่น ตอนที่ดาหลังเห็นนางเป็นครั้งแรกระหว่างเข็ดหนิง ดาหลังถึงกับตกตะลึงในความงามจนเคลิ้มหลงพากย์หนึ่งเป็นบทชมนาง หรือตอนที่ดาหลังครวญถึงบุษบากำโละหลังจากได้เห็นนางครั้งแรก ก็ปรากฏบทชมโฉมนางอย่างละเอียด หรือตอนที่ดาหลังลอบเข้าหานางในตำหนัก ก็ปรากฏบทชมโฉมนางผ่านสายตาของดาหลังเช่นกัน ในที่นี้จะยกตัวอย่างบทชมโฉมบุษบากำโละที่ปรากฏในบทที่ดาหลังครวญกับประสันดาหลังเสร็จสิ้นการเข็ดหนิง ซึ่งชมโดยใช้ความเปรียบตามขนบของบทชมโฉมในวรรณคดีไทย ดังนี้

เมื่อแสงเพลิงจรัสซัชวาล	พี่เห็นองค์เยาวมาลย์ฤาไฉน
พักตร์น้องต้องจับกับแสงไฟ	ยังติดใจน้องอยู่ตรงตรงตรา
ทรงโฉมประโลมลานสวาท	นลาฏเลิศล้ำเลขา
องค์เอี่ยมเสียมลานโสภา	กิริยาชมช้อยละมุนละไม
อันนางในแว่นแคว้นแดนขวา	แต่ได้เห็นมาไม่เปรียบได้
พริ้งพร้อมดั่งจะกล่อมกลืนไว้	ได้ฟ้าจะหาไหนมาเทียมทัน
ตั้งเอกองค์อัปสรกัลยา	ยาตราฟ้ามาแต่กระยาหยัน
ทำไฉนจะได้ตั้งสำคัญ	ให้รัฐจวนใจน้องไปมา

(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๔๙๙, น. ๒๗๗)

ในด้านความดี บุชบาแก้วได้แสดงให้เห็นตลอดทั้งเรื่องว่า นางมีความประพฤติและลักษณะนิสัยตามแบบผู้หญิงในอุดมคติอย่างชัดเจน ที่เห็นได้เด่นชัดคือ เคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ รักนวลสงวนตัว รักเดียวใจเดียว รวมทั้งมุ่งมั่นและอดทนในยามที่ประสบความทุกข์ยากต่าง ๆ ดั่งจะยกตัวอย่างต่อไปนี้

ความเคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ของบุชบาแก้ว เห็นได้จากการที่นางเชื่อฟังยอมรับ และประพฤติตามคำสั่งของผู้ใหญ่ทุกครั้ง โดยไม่เคยโต้แย้งหรือปฏิเสธ เช่น เมื่อท้าวดาหยาภานางให้แต่งงานกับระตูประตาทนเพื่อประชดอึเหนาที่ไม่ยอมแต่งงานกับนาง นางก็ยินยอมแต่โดยดี แม้จะไม่เต็มใจ หรือในตอนนี้น้องชายของระตูประตาทนทูลท้าวดาหาขอให้บุชบาแก้วแบหလာเพื่อแสดงความบริสุทธิ์ใจว่ามีได้เกี่ยวข้องกับ การตายของระตู นางก็ยินยอมแต่โดยดีเช่นกัน ทั้งนี้ก็เพื่อรักษาคำพูดของท้าวดาหาที่รับปากกับน้องชายของระตู และเพื่อแสดงความบริสุทธิ์ของตนเองให้เป็นที่ประจักษ์ ดั่งที่นางกล่าวว่า “จะขอม้วยด้วยความสัจจา ให้ประจักษ์แก่ทวนน้อยใหญ่” (พระบาทสมเด็จพะพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๔๙๙, น. ๓๗๖) ความเคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ของบุชบาแก้ว ยังเห็นได้จากตอนที่นางยอมรับชีวิตที่องค์ปะตาระกาหลากำหนดให้แต่โดยดี คือการถูกแปลงเป็นชายและถูกสาปว่าจะกลับเป็นหญิงได้ก็ต่อเมื่อได้พบกับอึเหนา ดั่งที่นางกล่าวแก่องค์ปะตาระกาหลาว่า “ตามแต่สมเด็จพระอัยกา ชีวอายุได้บาทบงส์” (พระบาทสมเด็จพะพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๔๙๙, น. ๓๙๕)

ความรักนวลสงวนตัวของบุษบากำไละ เห็นได้เด่นชัดในตอนี่ดาหลัง
 ลอบเข้าไปพบนางที่ตำหนัก กล่าวคือ หลังจากดาหลังได้เห็นบุษบากำไละเป็นครั้งแรก
 ระหว่างเชิดหนังและหลงรักนาง ก็ได้ทำอุบายลอบเข้าไปหานางที่ห้องบรรทมถึง
 ๓ ครั้ง ทุกครั้งที่ดาหลังลอบเข้ามาพบนาง ไม่ว่าดาหลังจะเกี่ยวพาราสีหรือโลมเล้าเอาใจ
 อย่างไร บุษบากำไละก็จะป้องปัดขัดขืนทุกครั้ง และไม่ยอมมีความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งกับ
 ดาหลัง ตอนที่ดาหลังลอบเข้ามาหาบุษบากำไละทั้ง ๓ ครั้งนี้ จึงเป็นช่วงที่แสดงให้เห็น
 ความรักนวลสงวนตัวและจิตใจอันเข้มแข็งของบุษบากำไละที่พยายามรักษาตนมิให้
 ดาหลังล่วงเกิน ขณะเดียวกันก็เป็นช่วงชีวิตที่น่าเห็นใจนางอย่างยิ่ง เพราะนางไม่สามารถ
 หลีกเสี่ยงการถูกดาหลังแตะเนื้อต้องตัวและสัมผัสกายได้ และก็ไม่อาจร้องเรียกให้ใคร
 มาช่วยได้ด้วยนางเกรงว่าผู้คนจะล่วงรู้และนางจะต้องอับอาย นางจึงต้องยอมจำนน
 ต่อโชคชะตาและป้องปัดขัดขืนเท่าที่จะทำได้ ความรู้สึกของบุษบากำไละในตอนนี้
 จึงมีทั้งโกรธ แค้น อับอาย เสียตายตนเอง และเสียใจที่ไม่อาจหลีกเสี่ยงจากการถูก
 ดาหลังแตะต้องตัวได้ ในที่นี้ จะยกบทพรรณนาภาพของบุษบากำไละตอนดาหลังเข้ามา
 นางครั้งแรก มาเป็นตัวอย่างให้เห็นว่านางพยายามรักษาตนให้รอดพ้นจากการถูก
 ล่วงเกิน โดยตั้งใจมั่นว่า “สุดแต่ไม่ปลดปลงลงใจด้วย ถึงชีวิตจะม้วยสังขาร” และ
 “เป็นความสัจจาไม่ปลงใจ” ดังนี้

เมื่อนั้น

สะตั้งต้นพินกายกายา
 นางตระหนกตกใจไม่มีขวัญ
 จึงผลึกโสมมิให้มาต้ององค์
 ดาหลังเกี่ยวกระหวัดรัดไว้
 จึงหยิกขวนป้องปัดด้วยไกรธา
 แล้วนางตริตริกนิกใน
 มิได้คิดชีวิตจะวายปรารถน
 กูจะเรียกพี่เลี้ยงสาวศรี
 จับดาหลังฆ่าเสียให้บรรลัย
 ถึงดาหลังจะม้วยชีวิ
 เมื่อได้มาถูกต้องกายา

ระเด่นบุตรีดาหา

เห็นดาหลังเข้ามาประคององค์
 เพียงชีวันจะทำลายเป็นผุยผง
 โฉมยงลูกขี้จะโคลคลา
 นางกลัดกลุ้มใจเป็นหนักหนา
 มิให้ต้องกายาเขาวมาลย์
 ว่าดาหลังนี้ใจอาจหาญ
 กล่าวหาญเข้ามาถึงปรางค์ใน
 ให้ไปทูลพระชนนีเป็นใหญ่
 กิตติศัพท์ภาไปทั่วโลกา
 ความอายก็จะมีไปภายหน้า
 ใครจะเห็นสัจจาที่ในใจ

เขาจะค่อนข้างจินนิหนทา
จำกู่จะหยุดยั้งซังใจ
สุดแต่ไม่ปลดปลงใจด้วย
อันคนต่ำศักดิ์ชาติขำ
นางมิได้ขายเนตรดูพักตรา
แต่นั่งซังซัดกลัดใจ

จะเอาหน้าไปไว้ที่หนไหน
ใช้กรรมไปตามเวร
ถึงชีวิตจะม้วยสังขาร
เป็นความสังจาไม่ปลงใจ
จะกล่าววาก็หาไม่
คอยปองปัดมิให้ต้ององค์

(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๔๙๙, น. ๒๙๑)

ต่อมาเมื่อบุษบก้าโละรู้ว่าท้าวดาหาคิดตอบตกลงยกนางให้แก่ระตูประตาดาน
ที่มาสู่ขอ ความทุกข์ของนางก็ยิ่งทวีคูณมากยิ่งขึ้น จากเดิมที่ทุกข์ใจจากการถูกดาหาลัง
แตะเนื้อต้องตัวให้มิมลทินอยู่แล้ว ก็ยิ่งทุกข์หนักขึ้นจากการที่จะต้องแต่งงานกับระตู
ประตาดาน เพราะเท่ากับว่านางจะต้องมิมลทินกับชายถึงสองคน ด้วยเหตุนี้ นางจึงตั้งใจว่า
“แม้ม้วยชีวิจักจะตีกว่า” และ “จะสู้ตายมิให้ขมขิด” คือหากต้องครองคู่กับระตูประตาดาน
นางก็ขอยอมตาย ดังบทครวญที่ว่า

ทอดองค์ลงอ่อนนอนนึ่ง
อกเอ๋ยเกิดมาเป็นสตรี
จะคิดฉันทใดก็ไซ้ที่
เสียแรงสงวนศักดิ์รักกายา
ไอ้อนิจจากเอ๋ย
จะอยู่ไปก็ไม่จริงกาล
มาเสียวงศ์เสียพงศ์เทวา
เป็นราศิปนก็จวนใจ
อันจะครองกับท้าวประตาดาน
จะสู้ตายมิให้ขมขิด

อวารณ์ร้อนยิ่งกว่าเพลิงจี้
มีแต่เดือดร้อนทุกเวลา
แม้ม้วยชีวิจักจะตีกว่า
ที่นี้จะมาเป็นด้วยสามัญ
ที่ไหนเลยจะเป็นแก่นสาร
ตั้งหญิงสาวธาณที่โหดไร
จะดูหน้าวงศาคาระไรได้
จะพอนผันฉันทใดก็สุดคิด
ถึงความสุขจะล้นเท่าดุสิต
จะรับความพิดทั้งปวงไป

(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๔๙๙, น. ๓๓๗-๓๓๘)

ความทุกข์ที่ไร้ทางออกของบุษบากำไละดังกล่าวนี้นำให้นาง “จนใจ” และ
จำใจขอให้ดาหลังพาหนี ทั้งนี้มิใช่เพราะนางรักใคร่ดาหลัง แต่เพราะดาหลังคือชายคน
แรกที่แตะต้องกายนาง ดังที่นางกล่าวว่า

เมื่อเกิดมาเป็นสตรี	จะสงวนประเวณีให้แจ่มใส
มาทำผิดระคนก็จนใจ	เกิดมาก็ใช้เวร
อันจะมามีกรรมซ้ำเป็นสอง	ไม่ยอมใจให้ครองเสนาหา
มิให้ชายสองต้องกาย	ฤจะพาหนีไปจากเวียงชัย

(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๔๙๙, น. ๓๔๔)

หากพิจารณาในมุมมองของผู้อ่าน การที่บุษบากำไละถูกดาหลังเข้าหาและ
แตะเนื้อต้องตัวดังกล่าวนี้น่ามิได้ผิดขนบของตัวละครหญิงในวรรณคดีไทยแต่อย่างใด
เนื่องจากผู้อ่านทราบอยู่แล้วว่าดาหลังคืออริเณนา แต่หากพิจารณาในมุมมองของบุษบากำไละ
ก็ถือว่าเป็นช่วงที่นางถูกทำร้ายและทดสอบความรักนวลสงวนตัวอย่างชัดเจนเพราะ
นางไม่ทราบว่ดาหลังคืออริเณนา ซึ่งบุษบากำไละก็ได้แสดงให้เห็นว่า แม้นางมีอาจห้าม
การกระทำของดาหลังได้ แต่นางก็พยายามรักษาตนอย่างสุดความสามารถเพื่อมิให้มี
ความสัมพันธ์ลึกซึ้งกับดาหลัง ซึ่งนางก็ทำได้สำเร็จ แต่กระนั้น นางก็อยู่ด้วยความทุกข์
ทรมานใจเพราะถือว่าตนมีราศีกจากการถูกชายแตะเนื้อต้องตัวไปแล้ว จนภายหลังเมื่อ
นางทราบความจริงว่าดาหลังคืออริเณนาผู้เป็นคู่นั้น ความทุกข์ดังกล่าวจึงปลดเปลื้องไป

ส่วนคุณสมบัติด้าน*ความรักเดียวใจเดียว* ความรักของบุษบากำไละค่อนข้าง
แปลกไปจากตัวละครหญิงในเรื่องอื่น ๆ ตรงที่นางพบกับตัวละครเอกฝ่ายชายตอน
ปลอมตัวก่อน แล้วจึงมาทราบความจริงภายหลังว่าตัวละครนั้นคือใคร กล่าวคือ
นางได้พบกับอริเณนาตอนปลอมตัวเป็นดาหลังก่อน แล้วต่อมจึงทราบว่าดาหลังคืออริเณนา
ด้วยเหตุนี้ ความรักที่นางมีต่อตัวละครเอกฝ่ายชาย จึงเริ่มจากความบักใจในตัวดาหลัง
ก่อน เนื่องจากเป็นชายคนแรกที่เกี่ยวพาราสีและแตะต้องกายนาง ซึ่งเท่ากับว่านางตก
เป็นสมบัติของดาหลังแล้ว นางจึงตั้งใจมั่นว่าจะไม่มีชายอื่นอีกเป็นคนที่สอง ดังที่
นางกล่าวแก่ดาหลังตอนขอให้พาหนีจากเมืองดาหาก่อนถึงวันแต่งงานกับระตูประดาน
ว่า “มิให้ชายสองต้องกาย ฤจะพาหนีไปจากเวียงชัย” (พระบาทสมเด็จพระพุทธ-
ยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๔๙๙, น. ๓๔๔) แต่ดาหลังก็ได้พานางหนี หรือตอนที่นางเป็น

มีสาประหมังกุหนิง ก็รำพันถึงดาหฺลังในทำนองเดียวกันว่า ดาหฺลังเป็นชายคนแรกที
“ได้ถูกต้องกายา” ของนาง ทำให้นางไม่คิดที่จะมีชายอื่นอีก ดังนี้

แล้วคิดคะนึ่งถึงดาหา	ตั้งความสัจไว้หนักหนา
แล้วได้ถูกต้องกายา	ไม่คิดชีวิตด้วยอาลัย
อันเกิดมาเป็นตัวสตรี	อันจะมีผู้สองอย่าสงสัย
แม้มีพบพระพี่จะบรรลัษ	อยู่ไปก็จะทนเวทนา

(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๔๙๙, น. ๔๓๒)

ความปักใจที่บุษบก้าโละมีต่อดาหฺลังในช่วงแรก จึงยังมีได้เชื่อมโยงกับอึเหนา
เนื่องจากนางยังไม่ทราบว่ดาหฺลังคืออึเหนา จนกระทั่งองค์ปะตาระกาหลาได้มาเข้าฝึน
บอกนางตอนเป็นมีสาประหมังกุหนิงว่ ดาหฺลังคืออึเหนา จึงทำให้ความรักและ
ความภักดีที่นางมีต่อดาหฺลังเชื่อมโยงกับอึเหนาผู้เป็นคู่หมั้นที่แท้จริง บทประพันธ์
ที่แสดงให้เห็นความรักและความหวังหาที่บุษบก้าโละมีต่อดาหฺลังหรืออึเหนา
มีอยู่หลายช่วงดังจะยกตัวอย่างบทครวญในตอนทีเดินทางตามหาอึเหนามาแสดง ดังนี้

เอนองค์ลงยังปัจฉรณ์	ให้อาวรณ์ค่านึงถึงพระเชษฐา
ไ้อว่กะกังของน้องยา	จะสัญญาจะหิ้วอยู่พาราใด
ด้วยพรากพลัดกำจัดจากเอองค์	จะมีพลจตุรงค์ก็หาไม่
จะทรกรรมแสนยากลำบากใจ	เหลือบยุงรีนโรจะราวี
ทั้งไม่มีทีลาดอาสน์รອງ	พระวรกายจะเศร้าหมองศรี
จะอดอยากโภชนาสาสิ	พระอินทริย์จะเศร้าโรยรา
ไหนจะทุกข์ถึงน้องที่จากกัน	สำคัญว่าม้วยสังขาร์
ทำไฉนพระจะแจ้งกิจจา	ว่อาจค์ขนิษฐาไม่บรรลัษ
ยกพลมาตามพระทรงเดช	ในประเทศกรุงชวาน้อยใหญ่
ต่างองค์ต่างไม่แจ้งประจักษ์ใจ	ทำไฉนจะได้พบพาน

(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๔๙๙, น. ๗๐๙)

“เมื่อเกิดมาเป็นสตรี ละสังวนประเวณีให้ແ່မ်ไສ”: การนำเสนอดัตตละครหญิงเพื่อสื่อนหญิง
ในเรื่งตาทหฺลังพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๑

คุณสมบัติเด่นอีกประการหนึ่งของบุษบาแก้วโลละ คือ ความมุ่งมั่นอดทนและ
ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคต่าง ๆ ดั่งเห็นได้เด่นชัดตอนสวมบทบาทเป็นมิสาประหมังกุหนิง
เนื่องจากเป็นช่วงที่นางต้องประสบกับความทุกข์ยากและความผกผันในชีวิตหลาย
ประการ เช่น ต้องพรางจากครอบครัวและบ้านเมือง ต้องถูกแปลงเป็นชาย ต้อง
เดินทางมะงุมมะงาหราไปเรื่อย ๆ ต้องเป็นผู้ปกครองและจอมทัพ และต้องตามหาคนรัก
ที่พรางจากกันโดยไม่รู้ว่าจะได้พบกันหรือไม่ ในช่วงดังกล่าว นางได้แสดงให้เห็นว่า
แม้ชีวิตต้องประสบความทุกข์ยากและเป็น “เหยื่อ” ของชะตากรรม ซึ่งเกิดจาก
การกระทำของคนอื่น ๆ แต่นางก็ได้ท้อถอยหรือตำหนิผู้ใด หากแต่มีจิตใจที่มุ่งมั่น
อดทน และกล้าหาญในการต่อสู้กับปัญหาต่าง ๆ ดั่งเห็นได้จากการที่นางยกพลเที่ยว
ตามหาอิเหนาอย่างไม่ย่อท้อเป็นเวลาหลายปี ควบคู่กับการเรียนรู้โลกกว้างและทำหน้าที่
ของผู้นำและจอมทัพอย่างดียิ่ง จนสามารถรบตีได้บ้านเมืองต่าง ๆ กว่าจะได้พบกับ
อิเหนาในท้ายที่สุด

บทประพันธ์ที่แสดงให้เห็นความมุ่งมั่นอดทนและไม่ย่อท้อของมิสาประหมังกุ
หนิงมีอยู่หลายช่วง เช่น ตอนมิสาประหมังกุหนิงเดินทางไปเมืองบาหลีเพื่อตามหา
อิเหนา ระหว่างทางนางได้ครวญถึงอิเหนาด้วยความโศกเศร้า แต่สุดท้ายก็สามารถ
หักใจข่มความเศร้าได้ อันแสดงให้เห็นจิตใจที่เข้มแข็งของนาง ดังนี้

พระชมไม้ให้คิดพิศวง	ตะลึงหลงทอดถอนฤทัยใหญ่
คิดถึงพระเชษฐายาใจ	ชลนัยนคลอลคลองนัยนา
นิจจาเอ่ยโจนเลยจะแจ้งความ	ว่าน่องนี้มาติดตามหา
พระจะอยู่บุรีใดนระอกอา	ฤจะเที่ยวอยู่ป่าพนาลัย
.....	.....
พระตริกพลางทางเร่งรถชัย	ถึงปากพงดงใหญ่ศิริศรี
พระหักจิตคิดฝันสมประดี	จะให้หายคลายที่อวารณ

(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๔๙๙, น. ๖๑๐)

หรือตอนที่มิสาประหมังกุหนิงให้ยกทัพออกจากเมืองมะลาหะราเพื่อตามหา
อิเหนาต่อไป นางก็ตั้งใจมั่นว่าจะตามหาอิเหนาไปจนกว่าจะพบ ดังที่กล่าวว่า “จะเสาะหา
ไปกว่าจะพบพาน” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๔๙๙, น. ๘๔๔) เช่นเดียว

กับตอนที่มีสาประหมังกุหนึ่งให้ยกทัพออกจากเมืองมรกดสูหฺรุเพื่อตามหาอิเหนาต่อไป ก็แสดงให้เห็นความมุ่งมั่นของนาง ดังที่นางกล่าวกับพี่เลี้ยงว่า “จะขอบรมกทุกินเวศ ไปกว่าจะแจ้งเหตุพระเชษฐา” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๕๔๙, น. ๘๖๓)

๒. ตัวละครหญิงที่มีลักษณะเด่นไม่เป็นไปตามแบบอุดมคติ

ตัวละครหญิงในเรื่องดาหลังที่มีลักษณะเด่นไม่เป็นไปตามอุดมคติดีมีอยู่หลายตัว ตัวละครเหล่านี้สะท้อนให้เห็นภาพของผู้หญิง “แบบ” ต่าง ๆ อย่างหลากหลาย ได้แก่ ผู้หญิงที่มีรักสูงเกินศักดิ์ ผู้หญิงที่ฝึกฝนในกามารมณ์ ผู้หญิงที่ใฝ่หาสามีและชักชวนชายให้เข้ามา ผู้หญิงที่แสดงความรักต่อชายก่อน และผู้หญิงที่นอกใจสามี ดังนี้

๒.๑ ผู้หญิงที่มีรักสูงเกินศักดิ์: เกนบุษบาสำหรับ

เรื่องดาหลังกล่าวว่า เดิมเกนบุษบาสำหรับเป็นนางฟ้า แต่ต้อง “จตุมาไซกรรม” เป็นลูกสาวของชาวไร่เมืองกูเรปัน (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๕๔๙, น. ๑๗) อิเหนาบังเอิญได้พบเกนบุษบาสำหรับตอนไปเที่ยวป่า ความงามของนางทำให้อิเหนาหลงรักทันทีเมื่อแรกเห็น ดังที่อิเหนาชมความงามของนางตอนหนึ่งว่านางมีความงามยิ่งกว่า “บุหลันที่แจ่ม” และงามมาก “ตั้งจะหายละลายไปกับตา” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๕๔๙, น. ๒๙)

อิเหนาเกี้ยวนางเกนบุษบาสำหรับและได้นางเป็นชายา ความรัก ความลุ่มหลงที่มีต่อกัน ทำให้อิเหนาไม่ใส่ใจที่จะแต่งงานกับบุษบาถ้าโละ เมื่อทำวูกูเรปันทราบว่อิเหนาหลงรักนางชาวไร่จนทำให้ไม่สนใจเรื่องการแต่งงานกับบุษบาถ้าโละ ก็โกรธมาก ด้วยเห็นว่านางนั้นต่ำศักดิ์ไม่คู่ควรเป็นชายาของอิเหนา ดังที่กล่าวว่า “มันชาวไร่ไม่ควรที่มาเป็นเหล่า” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๕๔๙, น. ๔๐) ด้วยเหตุนี้ ทำวูกูเรปันจึงสั่งให้ตามะหงงไปลวงเกนบุษบาสำหรับ “มาพิฆาตเสียทีในป่า” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๕๔๙, น. ๔๕) โดยทำวูกูเรปันทำอุบายสั่งให้อิเหนาไปล่าเนื้อ แล้วให้ตามะหงงอาศัยช่วงที่อิเหนาไม่อยู่ไปลวงเกนบุษบาสำหรับออกมาฆ่าที่กลางป่า เมื่ออิเหนากลับมาพบว่าเกนบุษบาสำหรับถูกตามะหงงฆ่าตายก็เสียใจมาก จึงหนีออกจากเมืองกูเรปันและเดินทางมะงุมมะงาหราไปเรื่อย ๆ จนได้

ไปพบบุษบก้าโล๊ะที่เมืองตาหา

ลักษณะและบทบาทของเกนบุษบาสาห์รีดิงที่กล่าวมาข้างต้นนี้ สะท้อนให้เห็นว่า ผู้หญิงที่รักกับผู้ชายที่มีศักดิ์สูงกว่าและไม่คู่ควรกันนั้น ไม่อาจมีความสุขราบรื่นได้โดยตลอด แม้ว่าผู้หญิงนั้นจะงามล้ำเลิศหรือผู้ชายจะรักผู้หญิงนั้นเพียงใดก็ตาม ซึ่งเกนบุษบาสาห์รีก็ตระหนักถึงความจริงข้อนี้ นางจึงได้กล่าวเตือนอิเหนาว่า นางนั้นมี “ศักดิ์ต่ำ” และเป็นเพียง “ชาวป่าพนาลัย” จึงไม่คู่ควรกับอิเหนาผู้สูงส่ง การที่อิเหนามารักนาง จะทำให้ผู้คนตำหนินางได้ว่า “เข็ญใจใฝ่ใหญ่ไม่เจียมตัว” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๔๙๙, น. ๒๕) และหากทำวูเรปั่นทราบเรื่องก็จะไม่พอใจ

กระนั้น อิเหนาก็มิได้ฟังคำทัดทานของนาง ยังคงดิ่งตันที่จะครองรักกับนางต่อไป เพราะอิเหนาคิดแต่เพียงว่า “เอาแต่ความรักเป็นประธาน จะต้องการอะไรกับข้อนี้” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๔๙๙, น. ๒๕) และด้วยเหตุนี้ จึงทำให้เกนบุษบาสาห์รีต้องพบกับเคราะห์กรรม คือรับโทษตายจากทำวูเรปั่น ซึ่งก็เป็นไปตามคำพูดที่นางกล่าวแก่อิเหนาตั้งแต่แรกว่า “ मैंนทราบถึงศรีปัตทรา ก็น่าที่แลข้าจะดักษัย” และ “อันความผิดก็จะอยู่กับผู้ยาก แต่พระหากจะได้เกษมศรี” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๔๙๙, น. ๒๖)

เกนบุษบาสาห์รี จึงเป็นภาพสะท้อนของผู้หญิงที่มีรักสูงเกินศักดิ์ อันนำไปสู่จุดจบของชีวิตที่น่าเศร้าและน่าเห็นใจอย่างยิ่ง

๒.๒ ผู้หญิงที่ฝึกใฝ่ในกามารมณ: นางพระยาณูสาตันและบริวาร

นางพระยาณูสาตัน เป็นราชินีปกครองเมืองณูสาตัน ซึ่งเสนาทหารและชาวเมืองทั้งหมดในเมืองนี้ต่างเป็นผู้หญิง ด้วยเหตุนี้ เมื่อปันหยีบกับมิสามะงาหรัด (ประสันตา) เดินทางพลัดหลงเข้าเมืองมา ชาวเมืองจึงตื่นตื่นมาก เพราะ “แต่เกิดมาไม่เคยเห็นพบชาย” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๔๙๙, น. ๑๙๑)

ลักษณะและบทบาทของตัวละครหญิงในเมืองณูสาตัน ทั้งนางพระยาณูสาตันและเสนาชาวเมือง สะท้อนภาพของผู้หญิงที่ฝึกใฝ่หรือมักมากในกามารมณ้อย่างชัดเจน ดังนี้

ความฝักใฝ่ในกามารมณ์ของนางพระยาณูสาตัน เห็นได้ตั้งแต่ก่อนที่นางจะได้พบกับปันหยี กล่าวคือ ก่อนหน้าวันที่จะพบกับปันหยี นางฝันว่าพระนารายณ์ “แบ่งภาคจากเกษียรสาคร” มาร่วมสังวาสกับนาง ครั้นนางตื่นขึ้นและนึกถึงความฝัน ก็เกิดความรู้สึก “ปวนปั่นถึงความพิสมัย” และเฝ้าคิดถึงแต่ “ความกำหนดสวัสดิ์” หรือความสุขทางกามารมณ์ (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๔๙๙, น. ๑๙๑) ความฝันเชิงสังวาสดังกล่าวนี้ นอกจากมีนัยบอกเหตุล่วงหน้าว่านางจะได้ครองรักกับปันหยีผู้สืบเชื้อสายจากเทวดาแล้ว ยังแสดงให้เห็นความ “ปวนปั่น” และ “ความกำหนด” ในกามของนางด้วย ซึ่งต่อมาเมื่อนางได้พบกับปันหยี ความปรารถนา ดังกล่าวก็ยิ่งเด่นชัดขึ้น ดังที่กล่าวว่า เพียงครั้งแรกที่นางได้เห็นปันหยี ก็ “คิดพิศวาสเพียงขาดใจ” จนถึงกับยอมยกบ้านเมืองและทรัพย์สมบัติทั้งหมดให้แก่ปันหยี และเมื่อได้พุดคุยกับปันหยี นางก็ยิ่งเกิดความ “พิศวาส” และ “ใจจะขาดด้วยความเสนาหา” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๔๙๙, น. ๑๙๑-๑๙๒)

ส่วนความฝักใฝ่และมักมากในกามารมณ์ของเสนาและชาวเมืองณูสาตัน เห็นได้เด่นชัดผ่านความสัมพันธ์ของพวกนางกับมิสามะงาหรัต กล่าวคือ หลังจากที่ปันหยีเข้าวังและได้ครองคู่กับนางพระยาณูสาตันแล้ว มิสามะงาหรัตได้ถูกพวกเสนาและชาวเมืองรับไป “บำรุงรัก” จนครบ “ทุกบ้านเสนา” และ “สิ้นทั้งประชาชนมนตรี” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๔๙๙, น. ๑๙๒) การที่มิสามะงาหรัตต้องตอบสนองความปรารถนาของผู้หญิง “ทั้งพารา” โดย “มิได้วางเว้นสักราตรี” นี้ ทำให้มิสามะงาหรัตซบพอมอ่อนแรงลงและทุกข์ทรมานแทบสิ้นชีวิต จนต้องขอร้องให้ปันหยีพาหนีออกจาก “เมืองจิงโรกาลกนิ” นี้ ดังที่กล่าวว่า

ได้ความร้อนร่าราคาญจิต	ด้วยเหลือฤทธิ์เหลือกำลังหนักหนา
จนหิวโหยโรยแรงวิญญา	ด้วยมิได้วางเว้นสักราตรี
แต่ผลัดเปลี่ยนเวียนไปทั้งพารา	จนซบพอมพักตราน่าบัดสี
ด้วยเหลือตัวกลัวจะม้วยชีวี	ก็ร้องให้วิ่งหนีเข้ามา
.....	.....
จึงค่อยกระซิบทูลมา	เหลือปัญญาช้าแล้วไม่ทนได้
จ้าวข้าเราพากันหนีไป	ให้พ้นเมืองจิงโรกาลกนิ

(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๔๙๙, น. ๒๓๓)

บันหียเห็นด้วยกับมีสามะงาหรัตที่จะหนีออกจากเมืองนี้ จึงทำอุบายลานางพระยาณูสาตันไปเล่นไพร แล้วลอบหนีออกจากเมือง เมื่อเสนากลับมากลางพระยาณูสาตันว่าบันหียหนีหายไปแล้ว นางก็เสียใจมาก บทกรรมของนางพระยาณูสาตันในตอนนีสะท้อนให้เห็นว่านางมีความรู้สึกหลากหลายระคนกัน ทั้งโศกเศร้าที่ถูกคนรักทอดทิ้ง อับอายอดสูใจที่เสียรู้ “กลชาย” และถูกชาย “นายหนี” เสียตายสรรักที่เคยได้รับ และเจ็บซ้ำใจที่เคยหลงบำเรอคนรักอย่างดียิ่ง ดังความตอนหนึ่งว่า

มาทอดทิ้งน้องไว้ให้เดียวตาย	ให้ได้อายอัปยศอดสู
นิจจาเอ่ยสุดคิดสุดรู้	พระโหมตรูทำได้ไม่เมตตา
อันเป็นหญิงถ้ำชายนายหนี	ยอมอายแก่สตรีในแหล่งหล้า
เป็นที่ตฉินินทา	จะเอาหน้าไปไว้ที่แห่งใด
อันกลชายนี้นักหลายชั้น	หญิงใดไม่รู้ทันก็หลงไหล
ล้วนคำหวานให้ละลานละเล็งใจ	ทั้งเสียตัวแล้วทั้งได้อัปรมาณ
เสียที่ที่บำเรอเสนอกพักตร์	เสียตายทั้งสรรักสมัครสมาน
น้อยจิตเพียงชีวิตจะวายปราน	จะรู้เท่าภูบาลก็ไม่มี

(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๔๙๙, น. ๒๔๘)

แม้ตัวละครนางพญาณูสาตันจะถูกนำเสนอให้สะท้อนภาพของผู้หญิงที่ฝักใฝ่ในกามารมณ์ ดังกล่าวข้างต้น แต่มิติทางอารมณของนางที่ปรากฏในบทกรรมดังกล่าวนี้ ก็นับว่าได้แสดงให้เห็นแง่มุมที่น่าเห็นใจยิ่งในฐานะผู้หญิงคนหนึ่งที่มีความรักและทุกข์จากความรัก

๒.๓ ผู้หญิงที่ใฝ่หาสามีและชกชวณชายให้เข้าหา: จินตะหราวาตี

จินตะหราวาตีเป็นธิดาของระตูปัตหระ วันหนึ่งนางฝันว่านักบวชชื่อหลังหลังหนึ่งหรัต (อิเหนา) ซึ่งบำเพ็ญพรตอยู่บนภูเขาได้มาร่วมสังวาสกับนาง เมื่อตื่นขึ้นนางจึงเฝ้าแต่ “ก่นก่นแสงหา” หลังหลังหนึ่งหรัตด้วยปรารถนาอยากได้มาเป็นสามี ทั้งที่ยังไม่ทราบว่หลังหลังหนึ่งหรัตเป็นใครและมีตัวตนจริงหรือไม่ ความปรารถนาและความทุกข์ร้อนใจทำให้นาง “ไม่สรงไม่เสวย” “ไม่เฝ้าปีตุเรศมารดา” และ “ไม่เป็นสมประดี” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๔๙๙, น. ๔๕๒)

จินตะหราวาทิขอให้ระตุปต์หรัช่วยพาหลังหลังหนึ่งหรัตมาให้นาง โดยยื่นคำขาดว่าหากนาง “มิได้ตั้งใจคิด” ชีวิตก็จะ “ม้วยอวสาน” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๔๙๙, น. ๔๕๓) ระตุปต์หรัต้องการช่วยให้ธิดาสมปรารถนา แต่ก็ตั้งใจด้วยไม่รู้จักว่าหลังหลังหนึ่งหรัคือใคร ระตุจึงทำพิธีบวงสรวงขอให้เทวดาช่วยเหลือ เทวดารับเครื่องพลีกรรมแล้วก็รับที่จะช่วย โดยแปลงเป็นเหยี่ยวบินล่อหลังหลังหนึ่งหรัตบนภูเขาให้วิ่งไล่ตามจนเข้าไปถึงปราสาทของจินตะหราวาทิ เมื่อได้พบกับนางหลังหลังหนึ่งหรัก็ลาพรตกลับมาเป็นป็นหมีและได้นางเป็นชายา

หลังจากอยู่กับจินตะหราวาทิมาระยะหนึ่งจนนางตั้งครรภ์ได้ ๕ เดือน ป็นหมีก็เกิดคิดถึงน้องชายทั้งสอง (จินตระวันหนาและจะหรังกะหน่งโหละ) ที่พรากจากกันโดยไม่ทันลา รวมทั้งคิดถึงบุษบก้าโละด้วย ป็นหมีจึงคิดจะ “ยกย้ายหนายหนีจินตะหราวาทิ” เพื่อออกตามหาน้องชายและบุษบก้าโละ โดยการทำอุบายขอลานางไปล่าเนื้อในป่า แล้วก็หนีออกจากเมืองไป เมื่อจินตะหราวาทิทราบว่าเป็นหมี “พาลพลขันธ์หนีไป” แล้ว นางก็เสียใจมาก ดังที่ครวญว่า

นางโหยไห้พิโรธอาวรณ์	สองกรค่อนทรวงเฝ้าจาบัลย์
คิดคิดเป็นน่าน้อยใจ	ไม่รู้เท่าภูวนายจะบิดผัน
ล่าน้องจะไปชมไพรวัน	แล้วพาลพลขันธ์หนีไป
ไอ้พระทูลกระหม่อมของเมียแก้ว	ไม่เมตตาเมียแล้วฤาโจน
พระทอดทิ้งไว้ไม่อาลัย	เมียจะอยู่ไปโยให้อายคน
จะสู้ม้วยชีวันบรรลัย	จะอยู่ไปก็ไม่เป็นผล
อดสูแก่หมู่ประชาชน	จะก่นค่อนกล่าวร้ายทั่วธานี

(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๔๙๙, น. ๕๕๖)

บทครวญข้างต้นแสดงให้เห็นว่า นางไม่เพียงแต่โศกเศร้าเสียใจที่ป็นหมีหนีนางไปเท่านั้น แต่ยัง “น้อยใจ “อดสู” และ “อายคน” อีกด้วย ที่ถูกชายหนายหนีและทอดทิ้ง

การที่จินตะหราวาทิแสดงความปรารถนาหลังหลังหนึ่งหรัออกมาอย่างเปิดเผยและหาทางทำให้หลังหลังหนึ่งหรัตมาเป็นของตนจนสำเร็จดังกล่าวนี สะท้อนภาพ

ของผู้หญิงที่ไม่เป็นไปตามแบบอุดมคติอย่างชัดเจน คือผู้หญิงที่ใฝ่หาสามีและชักชวนชายให้เข้าหาโดยไม่ไว้ตนให้สมกับที่เป็นหญิง ภาพดังกล่าวสอดคล้องกับถ้อยคำของพระฤๅษีที่กล่าวแก่น้องชายทั้งสองของหลังหลังหนึ่งหรือตัวว่า ที่หลังหลังหนึ่งหรือตัวหายไปนั้น เป็นเพราะมีผู้หญิง “ใช้ให้อารักษ์มาชักพา” เพื่อ “ไปสู่สมภิมภยาเป็นสามี” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๔๙๙, น. ๔๖๑) และสอดคล้องกับถ้อยคำของบัณฑิตที่กล่าวแก่จินตะหราว่า ที่มาพบกับนางก็เพราะ “ปักษาให้ช่องจึงปองตาม” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๔๙๙, น. ๔๕๙) ซึ่งนอกจากสื่อความหมายตรงตัวว่า “ปักษา” หรือเหยี่ยวชักนำให้มาพบนางแล้ว ยังอาจสื่อนัยว่า นางนั่นเองที่เป็นผู้ที่ “เสนอ” หรือ “ให้ช่อง” จนได้พบกัน เพราะนางเป็นฝ่ายส่งเหยี่ยวแปลงไปล่อหลังหลังหนึ่งหรือตัวมา

มีข้อสังเกตว่า ภาพของจินตะหราว่าติดกล่าวนี้นี้ คล้ายกับภาพของพระเพื่อนพระแพงในเรื่องลิลิตพระลอ ที่หลงรักและปรารถนาพระลอจนกระทำการ “สื่อชักชวนชาย สูหย้าว” เช่นกัน (ลิลิตพระลอ, ๒๕๑๔, น. ๑๐) ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่พระเพื่อนพระแพงเองก็ตระหนักดีว่า ทั้งผิดจารีตและน่าอัปยศ ดังที่นางกล่าวกับพี่เลี้ยงว่า “ความคิดผิดรีตได้ ความอาย พี่เอย”^๔ (ลิลิตพระลอ, ๒๕๑๔, น. ๑๐)

นอกจากนี้ การที่จินตะหราว่าปรารถนาหลังหลังหนึ่งหรือตัวโดยมิได้สนใจว่าหลังหลังหนึ่งหรือตัวกำลังบวชบำเพ็ญพรตอยู่ ทั้งยังบ่าวงเวทดาขอให้ช่วยชักพามาสู่ตน ยังสะท้อนภาพของผู้หญิงที่มุ่งทำลายพรตนักบวชเพื่อสนองความปรารถนาของตนด้วย ซึ่งน่าจะสะท้อนพฤติกรรมผิดจารีตที่มีอยู่จริงของผู้หญิงในสังคม

อย่างไรก็ตาม เรื่องดาหลังได้แสดงให้เห็นว่า ความรักของจินตะหราว่าที่เกิดจากการ “ชักชวนชาย สูหย้าว” นี้ มิได้มีความสุขราบรื่นโดยตลอด เพราะท้ายที่สุดบัณฑิตก็หนีจากนางไป ทำให้นางทุกข์ใจและอัปอายมาก ด้วยเหตุนี้ ต่อมาเมื่อนางได้ฟัง

^๔ ตอนที่พระเพื่อนพระแพงเผยความในใจกับพี่เลี้ยงว่าหลงรักพระลอ พี่เลี้ยงได้อาสาว่าจะหาทางพาพระลอมารพบกับพระเพื่อนพระแพงให้ได้ ทำให้พระเพื่อนพระแพงกล่าวตอบว่า

ความคิดผิดรีตได้	ความอาย พี่เอย
หญิงสื่อชักชวนชาย	สูหย้าว
เจ็บเพื่อว่าแห่งตยา	ดีกว่า ไล้ณา
เหื่อหากรักท้าวท้าว	ไปรู้จักเหื่อ ฯ (ลิลิตพระลอ, ๒๕๑๔, น. ๑๐)

อ้าโม่ขับรำเรื่องราวที่สื่อนัยถึงชีวิตรักของนาง นางจึงสะเทือนใจมาก ซึ่งอ้าโม่ที่ว่านี้ ก็มีใครอื่น แต่คือชายทั้งสองของอิเหนา (บุษบาสำหรับและกัตติกา) ที่ปลอมตัวออกตามหาอิเหนา เหตุที่อ้าโม่ขับรำเรื่องราวที่มีนัยเสียดสีจินตะหราวาทิ ก็เพราะโกรธที่นางเป็นต้นเหตุให้ปันหยีต้องลาพรตและพราวจากน้องชายที่บวชอยู่ด้วยกัน จึงหยิบยกเรื่องราวดังกล่าวมาขับรำในตอนเช้าที่เข้าวังไปแสดงถวายระตูปัตหฺร่า เพื่อให้จินตะหราวาทิฟังแล้วรู้สึกเสียใจและอับอาย ซึ่งอ้าโม่ก็ทำได้สำเร็จ เพราะเมื่อจินตะหราวาทิได้ฟังคำขับรำแล้ว ก็สะเทือนใจจนร้องไห้ออกมา

บทขับรำของอ้าโม่ดังกล่าว มีลักษณะเป็นบทพูดโต้ตอบระหว่างตัวพระกับตัวนางซึ่งสื่อนัยถึงปันหยีกับจินตะหราวาทิ เนื้อหาของบทขับเริ่มจากเล่าว่ามีเทวดาชักนำชายผู้หนึ่งให้มาร่วมสังวาสกับหญิงนางหนึ่ง ต่อมาเมื่อนางตั้งครุภักได้ห้าเดือน ชายผู้นั้นก็ลาไปเที่ยวป่าแล้วก็หนีหายไป ซึ่งสอดคล้องกับชีวิตรักของปันหยีกับจินตะหราวาทิอย่างชัดเจน นอกจากนี้ ในบทขับยังใช้ถ้อยคำหลายคำตอกย้ำเรื่องการถูกสามีทอดทิ้งด้วย เช่น “รักฤจะทิ้งไว้” “ความรักใครจะมีเหมือน” “ปานจะนี่ยังไม่เห็นมา” “อันผู้ชายนี้หลายหน้า” และ “เจรจาไม่มีจริง” ซึ่งเป็นการ “สะกิดแผล” ในใจของจินตะหราวาทิ ทำให้นางสะเทือนใจมาก ดังตัวอย่างบทขับรำบางช่วง ดังนี้

(บทของตัวพระ)	บุญพีได้สร้างมา
เทเวศเมตตา	พามาสมานสนอง
นึมนวลควรชม	ได้ร่วมภิรมย์สมสอง
แสนสวาทไม่คลาดน้อง	รักเจ้ามิให้หมองใจเอ๋ย
(บทของตัวนาง) รักฤจะทิ้งไว้	จนห้องน้องได้ห้าเดือน
ความรักใครจะมีเหมือน	ไปไล่เนื้อแล้วเขื่อนหนีเอ๋ย
	รักฤจะทิ้งไว้
อะนะคลอดก็จินใหญ่	วอนไปมะงุมมะงาหรา
ตามหาปัจจะปะอาฮิ	ปานจะนี่ยังไม่เห็นมา
อันผู้ชายนี้หลายหน้า	เจรจาไม่มีจริงเอ๋ย ^๖

(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๔๙๙, น. ๖๔๙-๖๕๐)

^๖ บทขับของอ้าโม่ดังกล่าว จำแนกบทและจัดรูปแบบใหม่ตามที่ ธาณิรัตน์ จิตฺตหฺสฺริ (๒๕๕๘, น. ๒๓๓) ได้ศึกษาไว้ เพื่อให้เห็นเนื้อความที่เป็นการโต้ตอบกันชัดเจนขึ้น

ชีวิตของจินตะหราว่าดีในเรื่องดาหลังจึงสะท้อนให้เห็นว่า การไฝหาสามี และชักชวนชายให้เข้ามาเพื่อสนองความปรารถนาของตนนั้น มิได้ทำให้ชีวิตคู่มีความสุขในระยะยาว ทั้งยังนำความทุกข์และความอับอายมาสู่ตนอย่างน่าเห็นใจด้วย

๒.๔ ผู้หญิงที่แสดงความรักต่อชายก่อน: เกนหวันตะหรีและเกนหวันตระระหนา

เกนหวันตะหรีและเกนหวันตระระหนาปรากฏบทบาทเกี่ยวข้องกับบุษบาสำหรับและกัฏีกาตอนปลอมตัวเป็นชาย กล่าวคือ หลังจากที่บุษบาสามีและกัฏีกาปลอมตัวเป็นชายนักร่ำอ้าโม่ะออกเดินทางตามหาอิเหนาได้ระยะหนึ่ง อ้าโม่ะทั้งสองก็แวะพักที่เมืองประมอดันและจัดการแสดงอยู่ที่เมืองนี้ ทำให้ได้พบกับเกนหวันตะหรีและเกนหวันตระระหนาซึ่งเป็นบุตรพี่น้องของปาเตะเมืองประมอดัน

ลักษณะและบทบาทของเกนหวันตะหรีและเกนหวันตระระหนาในตอนนี้สะท้อนภาพของผู้หญิงที่แสดงความรักต่อผู้ชายก่อนอย่างชัดเจน กล่าวคือ หลังจากที่เกนหวันตะหรีและเกนหวันตระระหนาได้เห็นรูปโฉมของอ้าโม่ะ ก็เกิด “รักใคร่ในสองอ้าโม่ะร่า” โดยไม่รู้ว่แท้จริงอ้าโม่ะคือผู้หญิงปลอมตัวมา ความเสนหาที่มีต่ออ้าโม่ะทำให้เกนหวันตะหรีและเกนหวันตระระหนาทำสิ่งที่ผิดไปจากอุดมคติของผู้หญิงที่ดี คือเป็นฝ่ายเสนอไมตรีจิตแก่ผู้ชายก่อน โดยใช้ให้บ่าวทำหน้าที่เป็น “แม่สื่อ” นำของกำนัลต่าง ๆ ไปฝากอ้าโม่ะเพื่อสื่อความในใจ ทั้งดอกไม้ที่นางกรองเอง อาหารคาวหวาน หมากพลู และแป้งกระแจะจันทร์ ดังจะยกตัวอย่างตอนที่นางสั่งบ่าวให้นำดอกไม้ไปให้อ้าโม่ะเพื่อแสดงไมตรีเป็นครั้งแรก ดังนี้

ถ้าตัวน้องมิได้เป็นไมตรี	เห็นชีวิตจะดับสังขาร
พี่ช่วยชีวิตไว้ให้นาน	จงนำเอาข่าวสารของน้องไป
กับห่อมาลีที่น้องกรอง	ให้แก่สองอ้าโม่ะพิสมัย
แล้วบอกว่าตัวน้องแสนอาลัย	สิ่งใดจงได้เมตตา
พี่เจรจาว่าอนตามคิด	ให้สองศรีมีจิตเสนหา
ถ้าสมอารมณ์น้องจินดา	ตัวข้าสองราจะถึงใจ

(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๕๔๙, น. ๖๒๔)

ตอนที่บัวนำห่อดอกไม้ไปให้อำโมะทั้งสองเป็นครั้งแรก บัวได้บอกแก่อำโมะตามตรงว่า เกนวันตะหรีและเกนวันตะระหนา “มีความพิสมัยจึงใช้มา” และหากอำโมะเมตตาตอบ นางก็จะ “บำรุงสงเสียดุราตรี” ฝ่ายอำโมะ “มีรูที่จะผันผ่อนประการใด” ก็ได้แต่ฝากขอบคุณนางทั้งสอง (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๔๙๙, น. ๖๒๕)

หลังจากมอบดอกไม้ให้อำโมะแล้ว บัวได้กลับมาเล่าให้นางทั้งสองฟังว่า ความปรารถนาของนางน่าจะ “สมเจตนาที่มุ่งหมาย” เพราะเมื่ออำโมะได้ฟังเรื่องราวของนาง ต่างก็ “ยิ้มละไม” และ “สะท้อนอาย” ซึ่งเป็นการเล่าที่แต่งเติมเกินจริง เมื่อเกนวันตะหรีและเกนวันตะระหนาได้ฟัง ก็หลงใจคิดว่าอำโมะมีใจให้ตน จึงมอบแหวนให้บัวเป็นรางวัล เมื่อบัวนั้นได้รับแหวน ก็ยิ่ง “แก้งวาทให้ชอบประกอบจิต” มากยิ่งขึ้น คือยิ่งพูดปรุงแต่งเรื่องราวให้เกินจริงมากขึ้นไปอีกเพื่อให้นางดีใจ เช่น เล่าว่าทุกครั้งที่เอ่ยชื่อนาง อำโมะจะ “ชวนกันยิ้มละไมอยู่ในหน้า” และมีท่าทางที่แสดงความ “บั่นป่วนคิดถึงคะนึ่งน้อง” ซึ่งเมื่อเกนวันตะหรีและเกนวันตะระหนาได้ฟัง ก็ยิ่งปลาบปล้ำใจมาก และ “ทวีความรักหนักมา” นางจึงส่งอาหารและสิ่งของต่าง ๆ ให้บัวนำไปให้อำโมะทุกคืนมิได้ขาด (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๔๙๙, น. ๖๒๖-๖๒๗)

หลังจากส่งของกำนัลไปให้อำโมะอยู่ระยะหนึ่ง เกนวันตะหรีและเกนวันตะระหนาก็ “สุดที่จะทนรักหักใจ” คือไม่อาจหักห้ามความรักความปรารถนาที่มีต่ออำโมะได้อีกต่อไป นางจึงทำสิ่งที่ผิดจารีตเพิ่มเติมอีก คือไปหาอำโมะถึงเรือนในเวลาค่ำ เพื่อให้ “คล้ายอวารถณวิไลหา” ฝ่ายอำโมะแม้จะลำบากใจ แต่ก็ต้อนรับและพูดคุยกับนางอย่างมีไมตรีจิต และทำที่เป็น “ยั่วเย้าสัพยอก” และ “แอบอิงพิงพันกัลยา” เพื่อมิให้นางสงสัยว่าเป็นหญิงปลอมตัวมา (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๔๙๙, น. ๖๒๙) ในตอนนี้ เกนวันตะหรีและเกนวันตะระหนาได้เผยความในใจต่ออำโมะว่า นางรักอำโมะมากจนสู้ละความอายมาหาถึงเรือน และเอ่ยถามอำโมะว่าคิดเช่นไรกับนาง ฝ่ายอำโมะก็ตอบอย่างรักษาน้ำใจว่า รักนางเช่นกันแต่ก็เกรงกลัวอำนาจของปาเตะผู้เป็นบิดาของนางด้วย ดังความตอนหนึ่งว่า

จึงว่าอันตัวน้องนี้
เชษฐาจงเลี้ยงเห็นใจ

ให้มีความแสนสนิหพิสมัย
จนละความอายไว้อุตสาห์มา

.....
ดูก่อนสองนางสาวสวรรคต์
พี่รักเจ้าตั้งหนึ่งดวงใจ

.....
จะกินแหงนแคลงกันหาควรไม่
แต่เกรงใจในท่านเสนา

(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๔๙๙, น. ๖๓๐)

การที่เกนวันตะหรีและเกนวันตะระหนามาหาอำโมะทั้งสองถึงเรือนดังกล่าวนี้ ทำให้อำโมะรู้สึกลำบากใจมาก เพราะกลัวว่าความลับที่ตนเป็นหญิงจะเปิดเผย และขณะเดียวกันก็รู้สึกสงสารนางทั้งสองด้วยที่มาหลงรักตนเอง อำโมะจึงหาทางหลบหลีกโดยหลอกนางว่า ตนเองยังไม่เคยมีคู่ จึงอยากจะขอสร้างความคุ้นเคยกับนางอย่างค่อยเป็นค่อยไปไปก่อน ครั้นเมื่อเกนวันตะหรีและเกนวันตะระหนากลับเรือนไปแล้ว อำโมะก็ตัดสินใจพากันหนีออกจากเมือง เพราะกลัวความลับที่ว่า “ตัวเรามีไซ่ชาย” จะเปิดเผย อำโมะได้เขียนจดหมายทิ้งไว้เพื่อบอกนางทั้งสองว่า จำเป็นต้องจากไปเพราะมีธุระด่วน หากเสร็จธุระแล้วจะรีบกลับมาหานาง (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๔๙๙, น. ๖๓๒)

วันต่อมา เมื่อข่าวของเกนวันตะหรีและเกนวันตะระหนามาหาอำโมะที่เรือนแล้วพบว่าเป็นอำโมะหนีไปแล้ว ก็รู้ทันทีว่า “อำโมะไม่รัก” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๔๙๙, น.๖๓๓) จึงรีบกลับมาแจ้งข่าวแก่เกนวันตะหรีและเกนวันตะระหนา ทำให้นางทั้งสองเสียใจมากและร้องไห้คร่ำครวญจนสลบไป ดังบทครวญตอนหนึ่งว่า

แต่ตัวน้องแลจะได้ความอาย
จะครองชีวิตไว้โยมี
โหนจะชำระกำอกด้วยความรัก
จะทนทุกข้อยู่ทุกเวลา

จะทุกข์ทนด้วยชายเอาตัวหนี
น่าที่ฝูงคนจะนินทา
โหนจะกรรมใจด้วยไกลพัคตร์เชษฐา
โศกกาลถึงเกลือกสลบไป

(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๔๙๙, น. ๖๓๔)

เมื่อเกนวันตะหรีและเกนวันตะระหนาฟื้นขึ้น ก็ชวนกันฆ่าตัวตายเพื่อหนีความทุกข์และความอับอาย โดยแอบลักกริชของบิดามาเชือดคอตายพร้อมกัน ดังที่

กล่าวว่า

จึงปรับทุกข์ปรึกษากันสองคน	มาเราจะแทงสกนธ์ให้สังขาร
จะอยู่ไปก็ไม่เข้ายา	จะได้ความทรมาลำบากใจ
.....	.....
ครั้นเสร็จแล้วสองกัลยา	ก็แทงคอบแหลเข้าพร้อมกัน
โลहितโหลนองเป็นคลองไป	ก็ขาดใจมอดม้วยอาลัยดู
สองคอสลบเรียงเคียงคู่กัน	นางนั้นก็ไปตามเวร

(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๔๙๙, น. ๖๓๕)

ชีวิตของเกนวันตะหรีและเกนวันตะระหนาจึงสะท้อนให้เห็นว่า การถูกปฏิบัติจากผู้ชายที่ตน “ทอดสะพาน” และ เสนอโมตรี้ให้ก่อนนั้น เป็นสิ่งที่น่าอับยศและน่าอับอายมากจนไม่อาจทนมีชีวิตอยู่ต่อไปได้ นางทั้งสองจึงได้ “เลือก” ที่จะตายแทนการมีชีวิตอยู่อย่างทุกข์ทรมาน เกนวันตะหรีและเกนวันตะระหนาจึงเป็นภาพสะท้อนของผู้หญิงอีก “แบบ” หนึ่งในเรื่องดาหลัง ที่ไม่ไปตามอุดมคติของผู้หญิงที่ดีและได้รับจุดจบในชีวิตที่น่าเห็นใจ

๒.๕ ผู้หญิงที่นอกใจสามี: เกนประลาหุ

เกนประลาหุเป็นสนมของระตุหมันหยาปาเอ็ด นางเกิดความคิด “บิดผันนอกใจ” ระตุ เพราะหลงรักดาหลัง ดังที่พรรณาน่าว่า

เมื่อนั้น	ฝ่ายเกนประลาหุศรีใส
เป็นสนมของระตุเจ้าเวียงชัย	นางบิดผันนอกใจพระภูมี
ไปแสนพิศवासข้างดาหลัง	ให้คลุ้มคลั่งในองค์สังขริ
เร้าร้อนอ่อนนอกเหวี่	แต่โคก็อยู่กับที่นทร

(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๔๙๙, น. ๕๖๘)

ความ “พิศवास” และ “คลุ้มคลั่ง” ในตัวดาหลัง ทำให้เกนประลาหุ “สุดที่จะทนรักหักใจ” ได้ นางจึงตัดสินใจทำสิ่งที่ผิดทั้งจารีตและอาญาของบ้านเมือง คือแตรระดอไม้อบรำหอมเตรียมไว้ให้ดาหลัง ครั้นสบโอกาสขณะนั่งดูดาหลังเชิดหนัง ก็หยิบ

ห่อดอกไม้ชิ้นหนึ่งทิ้งลงใต้ตอมกาดาล้าง เพื่อหวังจะให้ “แจ้งประจักษ์” ว่า นาง “มีจิตประเสริฐกำหนดใจ” แต่ดาล้างกลับมิได้สนใจนางและห่อดอกไม้แต่อย่างใด ยังคง “นั่งชิ่งตะบิงพากย์ต่อไป” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๕๔๙, น. ๕๖๙)

ผู้ที่เห็นการกระทำของเกนประลาหูกลับเป็น “เจ้าแก่ผู้คุม” ซึ่งเฝ้าอยู่บริเวณนั้น เจ้าแก่ตำหนิเกนประลาหูกว่า นางทำสิ่งที่หึงนำอับอายและผิดราชาอาญาอย่างใหญ่หลวง ดังที่กล่าวว่า

ช่างไม่คิดกลัวราชาอาญา

แล้วไม่รักพักตร์โฉมศรี

ไซ้จะได้ตั้งใจของเทวี

เจ้าทำดั่งนี้เห็นผิดนัก

(พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๕๔๙, น. ๕๗๐)

โอรสของระตุหมันหยาบปาเอ็ดสั่งให้ลงโทษเกนประลาหูกโดยการคุมขังไว้ก่อน แล้วค่อยทูลระตุภายหลัง แต่ระหว่างนั้นทั้งระตุและโอรสถูกลอบสังหาร ทำให้ชาวเมืองพร้อมใจกันเชิญดาล้างขึ้นครองเมืองด้วยมีเหตุที่แสดงให้เห็นว่าดาล้างเป็นผู้มีบุญญาธิการ

หลังจากดาล้างขึ้นครองเมืองและอภิเษกกับหยิ่งหยิ่งสำหรับธิดาของระตุที่สิ้นชีวิตไป ดาล้างก็นึกได้ว่าเคยมีผู้หญิงทิ้งห่อดอกไม้ให้ระหว่างพากย์หนึ่ง จึงสอบถามเรื่องราวจากเจ้าแก่ เมื่อทราบเรื่องแล้ว ดาล้างจึงสั่งให้ปล่อยตัวเกนประลาหูกจากที่คุมขัง และตั้งนางเป็นสนม อย่างไรก็ตาม เรื่องดาล้างกล่าวว่า ดาล้างมิได้สนใจโยติเกนประลาหูกหรือมีความสัมพันธ์กับนางแต่อย่างใด ดังจะเห็นว่า หลังจากดาล้างสั่งให้ตั้งนางเป็นสนมแล้ว ดาล้างก็ “ไปตำหนิกองค้อครเทวี” ทั้งนี้ คือไปหาหยิ่งหยิ่งสำหรับผู้เป็นชยาเอกทันที โดยมีได้สนใจเกนประลาหูก (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๕๔๙, น. ๕๘๕)

พฤติกรรมที่ดาล้างไม่สนใจโยติเกนประลาหูกได้รับการเน้นย้ำอีกครั้งในตอนที่ดาล้างได้พบกับชยาทั้งสอง คือบุษบาสำหรับและกัติกาก็ปลอมตัวเป็นอ้าโมะ กล่าวคือ หลังจากดาล้างได้พบกับชยาทั้งสอง ก็รับนางเข้ามาอยู่ในวังในฐานะชยาเช่นเดียวกับหยิ่งหยิ่งสำหรับผู้เป็นชยาเอก เรื่องดาล้างกล่าวว่า ดาล้างไปมาหาสู่ “แต่สามองค์ อัครเศกัลชยา” นี้เท่านั้น มิได้ไปหาเกนประลาหูกแต่อย่างใด (พระบาทสมเด็จพระพุทธ-

ยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๔๙๙, น. ๖๖๖)

การที่ดาหลังสั่งให้ปล่อยตัวเกนประลาหุงและตั้งนางเป็นสนม แต่กลับไม่เคยเข้าหาหรือมีความสัมพันธ์กับนางแม้แต่ครั้งเดียว สะท้อนให้เห็นอย่างเด่นชัดว่าดาหลังมิได้มีใจรักใคร่ปรารถนานาง และมิได้เห็นค่าหรือให้ค่ากับผู้หญิงที่ครั้งหนึ่งเคยคิดนอกใจสามีของตน การที่ดาหลังอภัยโทษนางอาจเป็นเพราะเมตตาว่านางมีใจให้และถูกคุมขังต้องโทษมาระยะหนึ่งแล้ว

การที่เกนประลาหุงถูกปล่อยตัวจากที่คุมขังเพื่อมาเป็นสนม “โนนาม” ของดาหลัง แท้ที่จริงจึงอาจเป็นการเปลี่ยนจากบทลงโทษหนึ่งมาสู่อีกบทลงโทษหนึ่ง คือจากการถูกคุมขังจองจำในคุก มาเป็นการถูกทอดทิ้งในฐานะสนม ที่ไม่ได้รับความรักความผูกพันจากผู้เป็นสามีเลย เกนประลาหุงจึงเป็นตัวละครหญิงที่ไม่เป็นไปตามแบบอุดมคติอีกตัวหนึ่ง ที่ชีวิตได้รับ “โทษ” แม้แต่ผู้หญิงนอกจาริต “แบบ” อื่น ๆ ในเรื่องนี้

คำสอนหญิงจากตัวละครหญิงในเรื่องดาหลังพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๑

การนำเสนอตัวละครหญิงหลากหลาย “แบบ” ในเรื่องดาหลังดังที่ได้ศึกษาข้างต้นนี้ มีบทบาทในการสอนผู้หญิงเรื่องการครองตนอย่างชัดเจน โดยคำสอนดังกล่าวสอดคล้องกับลักษณะของตัวละครหญิงที่ปรากฏนิทานปันทิยชาวมลายูบางสำนวน รวมทั้งสอดคล้องกับโมทัศน์เกี่ยวกับผู้หญิงที่ปรากฏในวรรณคดีคำสอนหญิงเรื่องต่าง ๆ ของไทยด้วย

ในการอภิปรายผลการศึกษาในหัวข้อนี้ จึงจะแยกเป็น ๓ หัวข้อ ได้แก่ คำสอนเรื่องการครองตนของผู้หญิงในเรื่องดาหลัง ความสัมพันธ์ระหว่างคำสอนหญิงในเรื่องดาหลังกับนิทานปันทิยสำนวนต่าง ๆ และความสัมพันธ์ระหว่างคำสอนหญิงในเรื่องดาหลังกับวรรณคดีคำสอนหญิงเรื่องต่าง ๆ ดังนี้

๑. คำสอนเรื่องครองตนของผู้หญิงในเรื่องดาหลัง: ผู้หญิงที่พึงเป็นและผู้หญิงที่ไม่พึงเป็น

ในการนำเสนอตัวละครหญิงให้เป็นตัวแทนของผู้หญิง “แบบ” ต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นนี้ เรื่องดาหลังไม่เพียงแต่แสดงให้เห็นว่า ลักษณะของผู้หญิงแต่ละ

“แบบ” ดังกล่าวเป็นอย่างไรเท่านั้น แต่ยังแสดงให้เห็นจุดจบหรือผลลัพธ์ของการเป็นผู้หญิง “แบบ” นั้น ๆ ด้วย ซึ่งมีทั้งผลที่ดีและผลที่ไม่ดี การนำเสนอตัวละครในลักษณะดังกล่าว จึงมีบทบาทในการสอนผู้หญิงเรื่องการครองตนอย่างชัดเจน คือแสดงให้เห็นลักษณะของผู้หญิงที่พึงเป็นและลักษณะของผู้หญิงที่ไม่พึงเป็น ดังนี้

๑.๑ ผู้หญิงที่พึงเป็น

เรื่องดาหลังนำเสนอให้เห็นว่า ผู้หญิงที่พึงเป็นหรือพึงยึดเป็นแบบอย่างคือผู้หญิงอย่างบุษบากำไละ ซึ่งเป็นตัวแทนของผู้หญิงที่มีคุณสมบัติดีงามตามอุดมคติ ทั้งเคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ รักนวลสงวนตัว รักเดียวใจเดียว รวมทั้งมุ่งมั่นและอดทนในช่วงที่ชีวิตต้องต่อสู้กับอุปสรรคปัญหาต่าง ๆ เรื่องดาหลังได้แสดงให้เห็นว่า หากผู้หญิงกอบประด้วยคุณสมบัติดังกล่าวนี้ ก็จะได้รับค้ำยกย่องและความสุขความสำเร็จในชีวิตเป็น “รางวัล” ดังเช่นบุษบากำไละ

ค้ำยกย่องชื่นชมที่บุษบากำไละได้รับ เห็นได้ชัดในตอนที่น่างพยายามรักษาตนมิให้ดาหลังล่วงเกิน ทำให้ดาหลังชื่นชมนางอย่างยิ่งว่า “สงวนศักดิ์อุตสาหะรักษาองค์ มิให้ผิดประยูรวงศ์สัณฺหา” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๔๙๙, น. ๒๕๕) และ “เจ้ารู้สงวนศักดิ์รักษายศ ให้ปรากฏเกียรติไปทุกแห่งหล้า” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๔๙๙, น. ๓๐๕)

ค้ำยกย่องบุษบากำไละยังปรากฏอีกครั้งในตอนท้ายเรื่อง กล่าวคือหลังจากที่อิเหนาได้พบกับบุษบากำไละที่เมืองกาหลังและจดจำกันได้ อิเหนาได้กล่าวยกย่องนางและตนเองว่า การได้กลับมาพบกันและครองรักกันนี้ เป็นเพราะ “เดชความสัตย์เราทั้งสองรา” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๔๙๙, น. ๙๘๘) คือเป็นเพราะทั้งอิเหนาและบุษบากำไละต่างมีรักอันมั่นคงแท้จริงต่อกัน ซึ่งถือเป็นค้ำยกย่องคุณสมบัติ “ความสัตย์” ของบุษบากำไละอย่างชัดเจน

ในการนำเสนอตัวละครบุษบากำไละให้เป็นแบบอย่างของผู้หญิงที่ดีงามนี้พบว่าเรื่องดาหลังนำเสนอได้อย่างมีมิติและสมจริงด้วย กล่าวคือ นำเสนอให้เห็นความขัดแย้งระหว่างสิ่งที่ผู้หญิง “ควรจะเป็น” กับ “ความเป็นจริง” ที่ผู้หญิงต้องเผชิญอย่างชัดเจน สิ่งที่ผู้หญิง “ควรจะเป็น” ดังที่แสดงออกผ่านความคิดและพฤติกรรมของ

บุษบากำไละ คือการรักรักนวลสงวนตัวและการมีคนรักเพียงคนเดียว ส่วน “ความเป็นจริง” ที่ผู้หญิงต้องเผชิญดังเช่นที่บุษบากำไละประสบ คือการถูกผู้ชายเข้ามาแตะต้องตัว การต้องหมั้นกับชายอีกคนหนึ่ง และถูกพรากจากคนรัก ซึ่งเป็นสถานการณ์ที่ทำให้ผู้หญิงคนนั้นอย่างยิ่งว่าจะสามารถครองตนเป็นผู้หญิงที่ดีอย่าง “ควรจะเป็น” ได้หรือไม่ ความขัดแย้งระหว่างสิ่งที่ผู้หญิง “ควรจะเป็น” กับ “ความเป็นจริง” ที่ต้องเผชิญ ดังกล่าวนี เป็นสถานการณ์ที่อาจเกิดขึ้นได้จริงในชีวิตของผู้หญิงทุกคน สมกับที่บุษบากำไละรำพึงไว้ว่า “อกเอ๋ยเกิดมาเป็นสตรี มีแต่เดือดร้อนทุกเวลา” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๔๙๙, น. ๓๓๓) ซึ่งบุษบากำไละได้แสดงให้เห็นว่า ในท่ามกลางสถานการณ์ดังกล่าว นางได้พยายามอย่างที่สุดที่จะพิสูจน์ตนและครองตนเป็นผู้หญิงที่ดีอย่าง “ควรจะเป็น” ไม่ว่าจะเป็นการพยายามรักษาตนในตอนที่ถูกดาหลังเข้ามา การแสดงความบริสุทธิ์ใจในตอนที่ยอมแบหาลาตายตามระตูประตาดาน และ การเดินทางตามหาคนรักด้วยความมุ่งมั่นและจงรักภักดี ชีวิตของบุษบากำไละจึงสะท้อนให้เห็นว่า การครองตนเป็นผู้หญิงที่ดีงามตามอุดมคตินั้นมีไม่ใช่ง่าย หากแต่เป็น “บททดสอบ” ของชีวิต ที่หากทำได้สำเร็จ ก็จะได้รับความสุขในบั้นปลาย

๑.๒ ผู้หญิงที่ไม่พึงเป็น

นอกจากแสดงให้เห็นแบบอย่างของผู้หญิงที่พึงเป็นดังกล่าวแล้ว เรื่องดาหลังยังนำเสนอให้เห็นลักษณะของผู้หญิงที่ไม่พึงเป็นหลากหลาย “แบบ” ด้วย ผ่านตัวละครหญิงต่าง ๆ ดังที่ได้ศึกษาและอธิบายข้างต้น ได้แก่ เกนบุษบาสำหรับเป็นตัวแทนผู้หญิงที่มีรักสูงเกินศักดิ์ นางพระยาณูสาตันและบริวารเป็นตัวแทนของผู้หญิงที่ฝึกฝนในกามารมณ์ จินตะหราวาตีเป็นตัวแทนของผู้หญิงที่ใฝ่หาสามีและชักชวนชายให้เข้ามา เคนวันตะหรีและเคนวันตะระหนาเป็นตัวแทนของผู้หญิงที่แสดงความรักต่อชายก่อน และเคนประลาหุงเป็นตัวแทนของผู้หญิงที่นอกใจสามี

เรื่องดาหลังแสดงให้เห็นว่า ผู้หญิงทั้ง ๕ “แบบ” นี้เป็นลักษณะของผู้หญิงที่ไม่พึงเป็น เพราะตัวละครที่เป็นตัวแทนของผู้หญิงแต่ละ “แบบ” ดังกล่าว ล้วนแต่ได้รับผลที่ไม่ดีในชีวิต ไม่ว่าจะเป็นความตาย การถูกหนายหนีทอดทิ้ง การถูกดูถูกเหยียดหยาม และการอยู่อย่างอับอายไร้ค่า ดังสรุปได้ดังนี้

- ความรักที่ “เข็ญใจใฝ่ใหญ่ไม่เจียมตัว” ของเกณบุษบาสำหรับ (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๔๙๙, น.๒๕) ทำให้นางต้องรับโทษตายจากท้าวกูเรบั้น ด้วยพระองค์เห็นว่านางต่ำต้อยไม่คู่ควรกับอิเหนา ดังที่กล่าวว่า “มันขาวไรไม่ควรที่มาเป็นเหล่า” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๔๙๙, น. ๔๐)
- ความฝักใฝ่ในกามารมณ์ของนางพระยาณูสาตันและบริวาร ทำให้นางถูกผู้ชายหน้ายหื่นและทอดทิ้ง รวมทั้งยังถูกมิสามะงาหารัดบริภาษว่าเป็น “เมืองจังไรกาลกิณี” ที่ผู้ชาย “เข็ดหลาบอยู่ตราบตาย” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๔๙๙, น. ๒๓๗, น. ๙๙๙)
- การที่จินตะหราวาตีใฝ่หาสามีและชักชวนชายให้เข้าหาโดยมิได้สนใจว่าชายนั้นกำลังถือพรต แม้นางจะได้ชายผู้นั้นสมปรารถนา แต่เรื่องก็แสดงให้เห็นว่า เป็นความสมปรารถนาที่ไม่ราบรื่นยั่งยืน อีกทั้งพฤติกรรมดังกล่าวยังกลายเป็น “แผล” ที่ทำให้นางต้องทุกข์ทรมานใจอย่างยิ่งจากความอับอายเมื่อถูกชายนั้นทิ้งไป ดังที่จินตะหราวาตีครวญตอนหนึ่งว่า “อันเป็นหญิงยากจริงเพราะสิ่งนี้ สำหรับที่จะรับแต่อัปษะมาณ” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๔๙๙, น. ๗๕๖)
- ความรักของเกณหวันตะหรีและเกณหวันตะระหนา ที่ “ทอดสะพาน” และเสนอความรักให้ผู้ชายก่อน ได้นำความอับศอยอย่างยิ่งมาสู่นางเมื่อถูกชายนั้นปฏิเสธโดยการหนีไป ความทุกข์และความอับอายนี้มีมากเสียจนนางเลือกที่จะฆ่าตัวตายแทนการมีชีวิตอยู่อย่าง “ทนทุกข์อยู่ทุกเวลา” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๔๙๙, น. ๖๓๔)
- การนอกใจสามีของเกณประลาหงู ไม่เพียงแต่ทำให้นางต้องโทษคุมขังเท่านั้น แต่ยังทำให้นางกลายเป็นผู้หญิงไร้ค่าในสายตาชายอื่นด้วย ดังจะเห็นว่า แม้อาหลังจะเมตตาให้ปล่อยตัวนางจากที่คุมขังและตั้งเป็นสนม แต่ก็ไม่เคยเข้าหาเพื่อแสดงความรักต่อนางเลย

ชีวิตของตัวละครหญิงข้างต้นนี้ จึงมีบทบาทในสอนผู้หญิงอย่างชัดเจนว่า ไม่ควรรักกับผู้ที่มีความศักดิ์สูงเกินตน ไม่ควรฝึกฝนหรือแสดงออกทางกามารมณ์อย่างชัดเจน ไม่ควรแสวงหาหรือชักพาลผู้ชายให้มาครองรักกับตน ไม่ควรแสดงความรักต่อผู้ชายก่อน และไม่ควรรอคอยหรือไม่ซื่อสัตย์ต่อสามี เพราะจะนำโทษภัยและความทุกข์ต่าง ๆ มาสู่ชีวิต

ในการนำเสนอตัวละครหญิงดังกล่าว พบว่าเรื่องดาหลังนำเสนอได้อย่างมีมิติและสมจริงเช่นเดียวกับการนำเสนอบุษบากำไล คือแสดงให้เห็นความรัก ความปรารถนาตามธรรมชาติมนุษย์ของตัวละครหญิงเหล่านี้ และความขัดแย้งระหว่าง “ความปรารถนาในจิตใจ” กับ “สิ่งที่ควรกระทำ” ตามกรอบจารีตผู้หญิงที่ดี โดยเรื่องดาหลังแสดงให้เห็นว่า การที่ตัวละครหญิงเหล่านี้ทำสิ่งที่ผิดจารีตหรือ “นอกกรอบ” ของผู้หญิงที่ดี เป็นเพราะพ่ายแพ้และไม่อาจหักห้ามความปรารถนาภายในจิตใจได้ เช่นชีวิตของเกนหวันตะหริและเกนหวันตะระหนา สะท้อนให้เห็นความขัดแย้งระหว่างความรักความปรารถนาในจิตใจกับการพยายามประพฤติตนเป็นผู้หญิงที่ดี ซึ่งในที่สุดนางก็ “สุดที่จะทนรักหักใจ” (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๕๔๙, น. ๖๒๗) จึงทำสิ่งที่ผิดไปจากจารีตของผู้หญิงที่ดี คือการเข้าหาและแสดงความรักต่อผู้ชายก่อน เช่นเดียวกับชีวิตของเกนประลาหุ ก็สะท้อนให้เห็นความขัดแย้งระหว่างความปรารถนาในจิตใจกับการดำรงตนเป็นภรรยาที่ดี ซึ่งท้ายที่สุดนางก็ “สุดที่จะทนรักหักใจ” เช่นกัน จึงทำสิ่งที่ผิดจารีตและต้อง “ราชอาญา” คือส่งดอกไม้ให้ชายอื่นเพื่อสื่อถึง “จิตประติพัทธ์กำหนดใจ” ของตนเอง ซึ่งเป็นการ “บิดผันนอกใจ” สามีอย่างชัดเจน (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๕๔๙, น. ๕๖๘-๕๖๙)

เรื่องดาหลังยังแสดงให้เห็นว่า การที่ผู้หญิงคนหนึ่งต้องกลายเป็นผู้หญิงไม่ดีหรือไม่เป็นไปตามแบบอุดมคติ บางครั้งมิได้เกิดจากความตั้งใจหรือความปรารถนาของตนเอง แต่เกิดจากการกระทำและการกำหนดของคนอื่น ชะตาชีวิตของผู้หญิงคนนั้นจึงน่าเห็นใจอย่างยิ่ง เช่น การที่เกนบุษบาสำหรับต้องกลายเป็นผู้หญิงใฝ่สูงเกินศักดิ์และรับโทษตายนั้น มิได้เกิดจากความปรารถนาของนางตั้งแต่วินาทีแรก แต่เกิดจากการที่อิเหนามาพบและรักนาง จนทำให้ไม่ใส่ใจที่แต่งงานกับคู่หมั้น ซึ่งไม่ว่านางจะขอร้องวิงวอนอย่างไร อิเหนาก็ไม่ยอมแต่งงานกับบุษบากำไล ทำให้ท้าวฤๅษเป็นกวีร์และส่งคนมาฆานางในที่สุด

การนำเสนอตัวละครในลักษณะดังกล่าวนี้ จึงทำให้ภาพของผู้หญิงที่ไม่พึงเป็น หรือผู้หญิงที่ไม่เป็นไปตามแบบอุดมคติในเรื่องนี้ มีมิติที่สมจริงและมีแง่มุมที่น่าเห็นใจ ผลงานอยู่ด้วย มิได้มีแต่แง่มุมที่บ่งพร่องหรือนำตำหนิแต่เพียงอย่างเดียว

มีข้อสังเกตว่า การประเมินค่าและการมอบทุกซ์สุขแก่ชีวิตตัวละครหญิงในเรื่องดาหลัง มักนำเสนอผ่านคำพูดและการกระทำของตัวละครชายเป็นหลัก ทั้งการยกย่องชื่นชมตัวละครหญิงที่ดิงตามแบบอุดมคติ ดังเช่นที่อิเหนายกย่องชื่นชมบุษบาแก้ว และ การมอบผลที่ไม่ดีแก่ตัวละครหญิงที่ไม่เป็นไปตามแบบอุดมคติ เช่น ทำวกรบปั่นสิ่งฆ่าเกนบุษบาสำหรับ อิเหนาหนีจากนางพระยาณูสาตันและจินตะหราวาทิ ประสันดาภิราษหญิงชาวเมืองณูสาตัน อ้าโมะหนีจากเกนวันตะหรีและเกนวันตะระหนา ไอรสระตุหมันหยบาเอาดั่งคุมขังเกนประลาหุง บทบาทของตัวละครชายที่มีต่อตัวละครหญิงดังกล่าวนี้ สะท้อนภาพสังคมที่ “ชายเป็นใหญ่” อย่างชัดเจน คือสังคมที่ผู้ชายเป็นผู้กำหนด “กรอบ” และประเมินคุณค่าของผู้หญิง ทั้งลักษณะของ “ผู้หญิงที่พึงเป็น” และ “ผู้หญิงที่ไม่พึงเป็น”

๒. ความสัมพันธ์ระหว่างคำสอนหญิงในเรื่องดาหลังกับนิทานปันทียสำนวนต่าง ๆ

ดังที่ได้กล่าวในหัวข้อภูมิหลังข้างต้นแล้วว่า เรื่องดาหลังเป็นนิทานปันทียสำนวนหนึ่งที่ได้รับการปรับแต่งขึ้นเป็นวรรณคดีไทยตั้งแต่สมัยอยุธยา โดยเจ้าฟ้าหญิงกุนทลคงจะทรงนำนิทานปันทียขวามลายูสำนวนต่าง ๆ ที่ทรงได้ยินได้ฟังในเวลานั้น มาปรับและเรียบเรียงขึ้นใหม่เป็นเรื่องบทละครเรื่องดาหลัง

จากการเปรียบเทียบตัวละครหญิงในเรื่องดาหลังและนิทานปันทียสำนวนต่าง ๆ พบว่า นิทานปันทียหลายสำนวนปรากฏตัวละครหญิงทั้งแบบที่เป็นไปตามอุดมคติ และไม่เป็นไปตามอุดมคติคล้ายกับที่พบในเรื่องดาหลัง และนำเสนอในลักษณะที่ตัวละครตามแบบอุดมคติได้รับผลที่ดีในชีวิต ส่วนตัวละครที่ไม่เป็นไปตามแบบอุดมคติ มักได้รับผลร้ายหรือโทษภัยต่าง ๆ อันมีนัยในการสอนผู้หญิงเช่นเดียวกับการนำเสนอตัวละครหญิงในเรื่องดาหลัง

ในที่นี้ จะศึกษาและยกตัวอย่างตัวละครหญิงจากนิทานปันทยี่ ๕ จำนวน^๖ มาแสดง ได้แก่ เรื่องหิเกะยัต ปันทยี่ สะมิหรั้ง เรื่องหิเกะยัต ปันทยี่ กุตา สมิรั้ง เรื่อง มาลัต (Malat) เรื่องจายาเล็งการา (Jayalengkara) และเรื่องปันจิ (อังเรนิ) ปาเลิมบัง (Pandji (Angrèni) Palembang) ดังนี้

๒.๑ แนวคิดเรื่องผู้หญิงที่พึงเป็นในนิทานปันทยี่ที่สอดคล้องกับเรื่อง ตาหลัง

ตัวละครหญิงที่มีลักษณะตามแบบอุดมคติโดดเด่นมากที่สุดในนิทานปันทยี่ ได้แก่ ตัวละครเอกฝ่ายหญิง นิทานปันทยี่นำเสนอตัวละครดังกล่าวให้มีความดีงาม เพียบพร้อมทุกประการเช่นเดียวกับบุษบากำโละในเรื่องตาหลัง ทั้งรูปลักษณ์ ภิริยามารยาท จิตใจ และความประพฤติ คุณสมบัติที่เด่นชัด คือ รักนวลสงวนตัว รักเดียวใจเดียว จงรักภักดีต่อตัวละครเอกฝ่ายชาย และมีความเข้มแข็ง มุ่งมั่น ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค ซึ่งเห็นได้เด่นชัดในตอนที่น่างต้องพลัดพรากจากบ้านเมืองและปลอมตัวเดินทางมะงุมมะงาหรา นิทานปันทยี่แสดงให้เห็นว่าช่วงดังกล่าวเป็น “บททดสอบ” สำคัญของชีวิต ที่เปิดโอกาสให้นางได้พิสูจน์รักแท้และความซื่อสัตย์ที่มีต่อตัวละครเอกฝ่ายชาย ซึ่งทำดีที่สุด นางก็ผ่าน “บททดสอบ” ดังกล่าวได้อย่างน่ายกย่องและได้รับความสุขความสำเร็จในชีวิต คือได้ครองรักกับตัวละครเอกฝ่ายชายและเป็นที่รักยิ่งของสามี คุณสมบัติและชีวิตของตัวละครเอกฝ่ายหญิงในนิทานปันทยี่ดังกล่าวนี้ สอดคล้องกับบุษบากำโละในเรื่องตาหลังอย่างชัดเจน และเป็นตัวละครที่เป็นแบบอย่างของผู้หญิงที่พึงเป็นและพึงประพฤติปฏิบัติตามเช่นเดียวกัน

๒.๒ แนวคิดเรื่องผู้หญิงที่ไม่พึงเป็นในนิทานปันทยี่ที่สอดคล้องกับเรื่องตาหลัง

นิทานปันทยี่บางสำนวนปรากฏตัวละครหญิงที่มีลักษณะไม่เป็นไปตามอุดมคติเช่นเดียวกับเรื่องตาหลัง จากการศึกษาในนิทานปันทยี่ ๕ สำนวนข้างต้น พบตัว

^๖ ในการอ้างอิงชื่อเรื่อง ชื่อตัวละคร หรือคำศัพท์ขวามลาญในนิทานปันทยี่ ผู้วิจัยจะเขียนทับศัพท์เป็นภาษาไทยตามหลักการทับศัพท์ภาษามลายูของราชบัณฑิตยสถาน (๒๕๓๕, น. ๖๔-๗๑) และจะวงเล็บศัพท์เดิมของคำนั้นไว้ในครั้งแรกที่กล่าวถึง ในกรณีทีนิทานปันทยี่สำนวนนั้นแปลเป็นภาษาไทยแล้ว ก็จะใช้รูปสะกดตามฉบับแปล

ละครหญิงที่มีลักษณะดังกล่าว ๓ “แบบ” ได้แก่ ผู้หญิงมีรักสูงเกินศักดิ์ ผู้หญิงที่แสดงความรักต่อชายก่อน และผู้หญิงที่มีลักษณะเป็น “นางตลาด” โดย ๒ “แบบ” แรกตรงกับที่พบในเรื่องดาหลัง

นิทานปันทิยนำเสนอให้เห็นว่าตัวละครหญิงที่ไม่เป็นไปตามอุดมคติทั้ง ๓ “แบบ” ดังกล่าว ล้วนมีจุดจบที่ไม่ดีและได้รับโทษภัยต่าง ๆ ในชีวิต อันเป็นการสะท้อนแนวคิดเรื่องผู้หญิงที่ไม่พึงเป็นหรือพฤติกรรมของผู้หญิงที่ไม่ควรประพฤติปฏิบัติตาม เช่นเดียวกับการนำเสนอตัวละครหญิงในเรื่องดาหลัง ดังจะยกตัวอย่างที่ละแบบ ดังนี้

ตัวละครหญิงที่มีรักสูงเกินศักดิ์ ปรากฏในนิทานปันทิยหลายสำนวน เช่น เรื่องจายาเลิงการา กล่าวว่ายีนู (Inu) หลงรักอังเรณี (Angreni) ลูกสาวของขุนนาง จนทำให้ไม่ยอมแต่งงานกับคู่หมั้นซึ่งเป็นเจ้าหญิงแห่งเมืองกดีรี (Kediri) ระตูเจิงกาลา (Jenggala) บิดาของอินูกริ้วมากที่โอรสไปรักนางที่ไม่คู่ควรจนไม่แต่งงานกับคู่หมั้น จึงส่งคนไปสังหารอังเรณีในช่วงที่อินูไม่อยู่ ทำให้อินูเสียใจมากจนหนีออกจากเมืองไป (Ras, 1973, p. 421-422) เช่นเดียวกับเรื่องบันจี (อังเรณี) ปาเลิมบัง และเรื่อง หิกะยัต ปันทิย กุตา สมิรัง ทั้ง ๒ สำนวนนี้ตัวละครเอกฝ่ายชายต่างก็หลงรักตัวละครหญิงที่มีศักดิ์ต่ำกว่าจนทำให้นางต้องรับโทษตาย โดยเรื่อง บันจี (อังเรณี) ปาเลิมบัง กล่าวเช่นเดียวกับเรื่องจายาเลิงการาว่า นางนั้นเป็นลูกสาวของขุนนางและถูกบิดาของตัวละครเอกฝ่ายชายส่งคนไปฆ่า (Poerbatjaraka, 1968, p. 178-186) ส่วนเรื่อง หิกะยัต ปันทิย กุตา สมิรัง กล่าวว่านางเป็นลูกสาวของนายตำบลและถูกมารดาของอินูฆ่าตาย (พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร, ๒๕๒๐, น. ๑๖-๑๗)

ตัวละครหญิง “แบบ” ดังกล่าวนี้นี้ ตรงกับแก่นบุษบาสำหรับในเรื่องดาหลัง อย่างชัดเจน แสดงให้เห็นว่าเรื่องดาหลังคงสืบทอดตัวละครนี้มาจากนิทานปันทิย และยังคงแสดงแนวคิดเกี่ยวกับผู้หญิงตรงกันว่า ไม่ควรไฝ่รักให้เกินศักดิ์หรือครองรักกับผู้ที่มีศักดิ์ไม่คู่ควรกัน

ตัวละครหญิงที่แสดงความรักต่อชายก่อน ปรากฏในเรื่องมาลัต กล่าวคือ บิดาของขุนนางเมืองซิงกาซารี (Singasari) ชื่อ นางวัง-รัม (Nawang-rum) ได้พบบันจี (Panji) แล้วเกิดหลงรัก จึงให้คนนำหมากและจดหมายรักไปมอบให้บันจีเพื่อแสดงความรักในใจ แต่บันจีปฏิเสธเพราะเห็นว่านางเป็นหญิงม่ายที่สามเฒ่าสิ้นชีวิต จึงไม่ต้องการ

ติดต่อกันหรือมีความสัมพันธ์ด้วย ทำให้นางวัง-รัมเสียใจและอับอายมากจนฆ่าตัวตาย (Poerbatjaraka, 1968, p. 309-310)

บทบาทและจุดจบชีวิตของนางวัง-รัมดังกล่าวนี้ คล้ายกับเกณหันตะหรี และเกณหันตะระหนาในเรื่องดาหลังอย่างชัดเจน แสดงให้เห็นว่าตัวละคร “แบบ” ดังกล่าว น่าจะมีปรากฏอยู่แล้วในนิทานพื้นบ้านชนิดต่าง ๆ และเรื่องดาหลังยังคงสืบทอดไว้ โดยยังคงเสนอแนวคิดเกี่ยวกับผู้หญิงตรงกันว่า การแสดงความรักต่อผู้ชายก่อนเป็นสิ่งที่ไม่ควรกระทำ เพราะอาจนำความทุกข์และความอับอายมาสู่ตนได้

ตัวละครหญิงที่มีลักษณะเป็น “นางตลาด” ได้แก่ ก้าหลู อาหยัง ในเรื่อง หิกะยัต ปันหยี สะมิหรั้ง ซึ่งเป็นธิดาของลิกูเมืองดาหาและมีศักดิ์เป็นน้องสาวต่างมารดาของตัวละครเอกฝ่ายหญิงที่ชื่อ ก้าหลู จันตะหระ กิระหนา

ก้าหลู อาหยังเป็นผู้หญิงที่มีกิริยามารยาทไม่เรียบร้อย ก้าวร้าว เอาแต่ใจตนเอง ไม่ซื่อตรง มักอิจฉาริษยาและกลั่นแกล้งก้าหลู จันตะหระ กิระหนา ผู้เป็นที่สาวอยู่เสมอ อุปนิสัยใจคอและกิริยามารยาทของก้าหลู อาหยัง ได้รับการตำหนิจากตัวละครอื่น ๆ ว่า เป็นแบบ “นางตลาด” ดังที่บรรดาพี่เลี้ยงและนางกำนัลพากันกล่าวตำหนิ ก้าหลู อาหยัง ว่า “ราวกับเป็นหญิงชาวตลาด กิริยาอชฌาศรัยก็หยาบคาย ความประพฤติก็น่าเกลียดซ่ง จะเอาเป็นบทเรียนหรือแบบอย่างไม่ได้เสียเลย” (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต, ๒๔๙๓, น. ๒๑)

ต่อมาเมื่อก้าหลู อาหยัง ได้พบกับอินุ พฤติกรรมของนางก็ได้รับการตำหนิจากอินุเช่นกัน กล่าวคือ ในตอนที่อินุจำต้องเข้าพิธีแต่งงานกับนางแทนก้าหลู จันตะหระ กิระหนา ที่หนีออกจากเมือง อินุแสดงท่าทีรังเกียจจนมองเห็นได้ชัดและไม่ยอมมีความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งด้วย อินุตำหนิ ก้าหลู อาหยัง ว่า “โจนหนอ ก้าหลู อาหยังนี้จึงมีกิริยาอชฌาศรัยดังหญิงชาวตลาด” (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต, ๒๔๙๓, น. ๑๑๗) และอีกตอนหนึ่งตำหนิว่า “ก้าหลู อาหยังนี้มิได้มีอชฌาศรัยตามเยี่ยงอย่างพระบุตรีเสียเลย มีกิริยาจางดังหญิงชาวตลาดและลูกไพร่ บัดนี้สุดที่เราจะทนได้ต่อไปแล้ว” (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต, ๒๔๙๓, น. ๑๑๙) หลังจากนั้น อินุก็หนีจากเมืองดาหาเพื่อตามหาก้าหลู จันตะหระ กิระหนา ผู้เป็นคู่หมั้นต่อไป

แม้ตัวละคร “แบบ” ก้าหลู อาหยัง ไม่ปรากฏในเรื่องดาหลัง แต่ลักษณะ การนำเสนอคล้ายกับเรื่องดาหลังในแง่ที่แสดงให้เห็นผลร้ายจากการไม่ประพฤติตน ตามแบบผู้หญิงในอุดมคติ ได้แก่การถูกตำหนิตีเตียนและถูกผู้ชายรังเกียจหน้ายหน้า อันสะท้อนว่า ผู้หญิง “นางตลาด” อย่างก้าหลู อาหยัง นี้ เป็นผู้หญิงไม่ดีที่ไม่ควรยึดเป็น แบบอย่าง สมกับที่นางกำนัลเมืองดาหลังตำหนิว่า “จะเอาเป็นบทรเย็นหรือแบบอย่าง ไม่ได้เสียเลย” (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิต, ๒๔๙๓, น. ๒๑)

อย่างไรก็ตาม แม้ตัวละครหญิงที่ไม่เป็นไปตามอุดมคติบาง “แบบ” ในเรื่อง ดาหลังจะตรงกับที่พบในนิทานพื้นบ้านดังกล่าวย่างชัดเจน แต่เรื่องดาหลังก็มีลักษณะเด่น ที่ต่างไปจากนิทานพื้นบ้านสำนวนอื่น ๆ ตรงที่นำเสนอภาพของผู้หญิงที่ไม่พึงเป็นอย่าง หลากหลายถึง ๕ “แบบ” ผ่านบทบาทตัวละครต่าง ๆ ดังที่ได้ศึกษาข้างต้น ทั้งยังแสดง รายละเอียดและบทสรุปชีวิตของตัวละครเหล่านั้นไว้อย่างชัดเจน การที่เรื่องดาหลัง ประมวลภาพของผู้หญิงหลาย “แบบ” มานำเสนอไว้นี้ ทำให้คำสอนหญิงในเรื่องนี้ ค่อนข้างครอบคลุมลักษณะและพฤติกรรมอันหลากหลายของผู้หญิงที่มีอยู่จริงในสังคม อันกลายเป็นจุดเด่นประการหนึ่งของเรื่องดาหลังในฐานะนิทานพื้นบ้านฉบับไทย

ส่วนการที่เรื่องดาหลังยังคงสืบทอดตัวละครหญิงบาง “แบบ” จากนิทาน พื้นบ้านไว้ คงเป็นเพราะแนวคิดและคำสอนจากตัวละคร “แบบ” นั้น สอดคล้องกับ มโนทัศน์เรื่องผู้หญิงที่ดีและผู้หญิงที่ไม่ดีในสังคมไทยดั้งจะอภิปรายในหัวข้อต่อไป

๓. ความสัมพันธ์ระหว่างคำสอนหญิงในเรื่องดาหลังกับวรรณคดีคำสอน หญิงเรื่องต่าง ๆ

วรรณคดีคำสอนหญิง เป็นวรรณคดีไทยกลุ่มหนึ่งที่สำคัญและมีอยู่หลายเรื่อง เช่น กฤษณาสอนน้องคำฉันท์ แม่สอนลูก สุภาสิตสอนสาว สุภาสิตสอนสตรี โอวาท กระจีตริ และพิเภกสอนบุตร วรรณคดีกลุ่มนี้นอกจากมีบทบาทในการสอนและกำหนด หลักประพฤติปฏิบัติของผู้หญิงแล้ว ยังสะท้อนให้เห็นมโนทัศน์ อุดมคติ และ “กรอบ” ของคนไทยที่มีต่อผู้หญิงด้วย โดยเฉพาะมโนทัศน์เกี่ยวกับผู้หญิงที่ดีและผู้หญิงที่ไม่ดี

จากการเปรียบเทียบคำสอนหญิงในเรื่องดาหลังกับวรรณคดีคำสอนหญิง เรื่องต่าง ๆ พบว่าแนวคิดและอุดมคติเกี่ยวกับผู้หญิงมีความสอดคล้องกันอย่างชัดเจน

กล่าวคือ ตัวละครบุษบา ก้าโละ ซึ่งเป็นแบบอย่างของผู้หญิงที่พึงเป็นในเรื่องดาหลัง มีคุณสมบัติสอดคล้องกับคุณสมบัติผู้หญิงที่ดีในวรรณคดีคำสอนหญิงเรื่องต่างๆ เช่นเดียวกับตัวละครหญิงที่เป็นตัวแทนของผู้หญิงที่ไม่พึงเป็น ๕ “แบบ” จากเรื่องดาหลัง ก็มีลักษณะสอดคล้องกับลักษณะผู้หญิงไม่ดีที่ปรากฏในวรรณคดีคำสอนหญิงเช่นกัน ดังจะยกตัวอย่างจากวรรณคดีคำสอนหญิงบางเรื่องมาแสดง ดังนี้

๓.๑ ตัวอย่างคำสอนเกี่ยวกับผู้หญิงที่ดีในวรรณคดีคำสอนหญิงเรื่องต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับเรื่องดาหลัง

วรรณคดีคำสอนหญิงเรื่องต่างๆ สอนตรงกันว่า คุณสมบัติหลักของผู้หญิงที่ดี คือ รักนวลสงวนตัว รักษาเกียรติของตนเองและวงศ์ตระกูล เคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ รวมทั้งซื่อสัตย์และจงรักภักดีต่อคนรัก ซึ่งสอดคล้องกับตัวละครบุษบา ก้าโละในเรื่องดาหลังอย่างชัดเจน ดังจะยกคำสอนจากวรรณคดีคำสอนหญิงบางเรื่องมาแสดงเป็นตัวอย่าง ดังนี้

เรื่องกฤษณาสนน่องคำฉันท์ ฉบับกรุงธนบุรี กฤษณาสนน่องสาวที่ชื่อจรัลประภา^๔ ตอนหนึ่งว่า ผู้หญิงที่ดี คือผู้หญิงที่รักวงศ์ตระกูล รักตนเอง รักเกียรติศักดิ์ศรี และรักความสัตย์ โดยพยายามรักษาสิ่งเหล่านี้มิให้เสื่อมเสีย ประหนึ่งจามรีรักและห่วงแหนขนของตน ดังนี้

ประพฤดีโดยชอบสพสม	รักวงศ์อุดม
แลรักองค์อาตมา	
รักทั้งเกียรติยศกษัตรา	รักความสัตยา
เอาเยี่ยงอย่างทราจามรี	

(ศิริรัตน์ ทวีทรัพย์, ๒๕๕๕, น. ๔๑)

เช่นเดียวกับเรื่องกฤษณาสนน่องคำฉันท์ พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส กฤษณาสนน่องจรัลประภาในทำนองเดียวกันว่า ให้จงรักภักดีต่อสามี และรักนวลสงวนตัวมิให้เสื่อมเสียหรือมัวหมอง ดังนี้

---

^๔ กฤษณาสนน่องคำฉันท์ ฉบับกรุงธนบุรี เรียกชื่อน้องสาวของกฤษณาว่า “จรัลประภา” ส่วนฉบับพระนิพนธ์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส เรียกว่า “จรัลประภา”

บริษัทภัททิยาหงส์	นฤปดิศรทรง
คุณะคือองค์	พระภรรดา
รักตนสงวนตนกัลยา	ครหะวงนะทา
รู่ณะโทษา	จงอย่าพาน

(ศิริรัตน์ ทวีทรัพย์, ๒๕๕๕, น. ๑๔๓)

เรื่องสุภาสิตสอนสาว^๙ กล่าวถึงคุณสมบัติของผู้หญิงที่ดีคนหนึ่งว่า มีใจเป็นกุศล รักนวลสงวนตัวมิให้มีมลทิน และระมัดระวังไม่ทำสิ่งที่เสื่อมเสีย ดังที่กล่าวว่า

มีน้ำใจเลื่อมใสเป็นกุศล	บำเพ็ญผลสุจริตเป็นนิจคิล
รักษากายมิให้สลายเป็นมลทิน	ทั้งนุ่งนอนก็ประคั้นระวังองค์
งามสุภาพรู้จักรักษาศักดิ์	สงวนพักรัตรมิให้ต้องละของผง
ที่สิ่งชั่วมิให้กรายระคายองค์	ให้สมวงศ์เหมราษสะอาดตา

(ศิริรัตน์ ทวีทรัพย์, ๒๕๕๕, น. ๘๘)

สุภาสิตสอนสตรี^{๑๐} กล่าวถึงสิ่งที่ผู้หญิงพึงประพฤติปฏิบัติว่า ควรรักนวลสงวนตัวให้บริสุทธิ์ อย่าลุ่มหลงคำพูดหรืออุบายของผู้ชาย ให้เคารพเชื่อฟังผู้ใหญ่ และให้ซื่อสัตย์ต่อสามีดังเช่นที่สิดาซื่อสัตย์ต่อพระราม ดังนี้

ผู้ใดเกิดเป็นสตรีอันมีศักดิ์	บำรุงรักษากายไว้ให้เป็นผล
สงวนงามตามระบอบให้ชอบกล	จึงจะพ้นภัยพาลการนิหนทา
.....	.....

^๙ เรื่อง สุภาสิตสอนสาว ไม่ปรากฏหลักฐานเรื่องสมัยที่แต่งและผู้แต่ง ต้นฉบับเขียนอยู่ในสมุดไทย เก็บรักษาอยู่ที่กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ (ศิริรัตน์ ทวีทรัพย์, ๒๕๕๕, น. ๘๑)

^{๑๐} เรื่อง สุภาสิตสอนสตรี เดิมเรียกกันว่า สุภาสิตสอนหญิง ปรากฏหลักฐานในตัวบทว่ากริชื่อ “ภู่” เป็นผู้แต่ง ทำให้เกิดข้อสันนิษฐานเรื่องผู้แต่ง ๒ ทาง ทางแรก สันนิษฐานว่าผู้แต่งคือสุนทรภู่ ส่วนอีกทางหนึ่ง สันนิษฐานว่าผู้แต่งคือกวีสมัยรัชกาลที่ ๕ ที่ชื่อภู่ ซึ่งมีชื่อเสียงจากการแต่งนิทานคำกลอนเรื่องนกรกระจาบ (ศิริรัตน์ ทวีทรัพย์, ๒๕๕๕, น. ๑๕๙)

จงรักตัวอย่าให้มีวราศิหมอง
อย่าเอาผิดมาเป็นชอบประกอบใจ
แม้รู้จักกร่างเป็นอย่างยิ่ง
จงกำหนดดอดสำหรับรักษาทรง

ถือทำนองแบบโบราณท่านขานไช
จงอยู่ในโอวาทญาติววงศ์
จะเพริศพริ้งสมสวาทเป็นราชหงส์
อย่าลุ่มหลงด้วยอุบายของชายพาล

.....
จงชื่อต่อภัสตาสวามี
อย่าให้มีราศิดที่กินใจ
ถึงที่สุดทดลองก็ทองแท้
หญิงเดียวนี้ไม่มีสัดยา

.....
จนชีวิศรีสวัสดิ์เจ้าตัดชัย
อุปไมยเหมือนอนงค์องค์สีดา
ด้วยนางแน้อยู่ในสัจจอธิษฐาน
ภัสตาก็ยังรักขันทนหักครัน

(ศิริรัตน์ ทวีทรัพย์, ๒๕๕๕, น. ๑๖๔-๑๗๙)

คำสอนที่ยกมาข้างต้น เน้นย้ำความดีของสีดาในฐานะแบบอย่างของผู้หญิงที่ซื่อสัตย์ต่อสามีว่า นางตั้งมั่นอยู่ในความสัตย์อย่างแน่วแน่ และได้พิสูจน์ให้เป็นที่ประจักษ์ว่านางคือ “ทองแท้” การยกย่องสีดาว่า “แน้อยู่ในสัจจอธิษฐาน” ดังกล่าวนี้นสอดคล้องกับที่อืเหนากกล่าวแก่บุษบก้าโละในตอนท้ายเรื่องว่า เป็นเพราะ “เดชะความสัตย์เราทั้งสองรา” จึงบันดาลให้ทั้งคู่ได้พบกันอีกครั้ง (พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, ๒๔๙๙, น. ๙๘๘) ซึ่งเป็นการสรุปให้เห็นความดีงามของบุษบก้าโละในฐานะผู้หญิงที่มีรักอันมั่นคงจริงแท้และซื่อสัตย์ภักดีต่ออืเหนา สอดคล้องกับการยกย่องความสัตย์ของผู้หญิงในวรรณคดีคำสอน

การเน้นย้ำเรื่องความซื่อสัตย์และรักเดียวใจเดียวของผู้หญิงที่ดี ยังปรากฏในเรื่องคำกลอนสอนหญิง^{๑๑} ซึ่งสอนผู้หญิงให้จงรักภักดีต่อสามี ครอบครองความสัตย์ให้มั่นคงราบจนสิ้นชีวิต และอย่าได้คิดนอกใจสามีหรือมี “ใจสอง” สอดคล้องกับที่บุษบก้าโละรำพันอยู่เสมอว่า นางจะไม่มีวันมี “ชายสอง” หรือ “ผัวสอง” ตัวอย่างคำสอนดังกล่าวมีดังนี้

---

^{๑๑} เรื่อง คำกลอนสอนหญิง ไม่ปรากฏหลักฐานเรื่องผู้แต่งและสมัยที่แต่ง แต่พิจารณาจากสำนวนกลอนแล้วสันนิษฐานว่าน่าจะแต่งสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ต้นฉบับเขียนอยู่ในสมุดไทย เก็บรักษาอยู่ที่กลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ (ศิริรัตน์ ทวีทรัพย์, ๒๕๕๕, น. ๑๒๕)

กตัญญูให้รู้จักซึ่งคุณตัว
จงภักดีสามีของอาตมา

สงวนตัวไว้ให้สมกับวาสนา
ทุกทีवासจรีตอย่าคิดแคลง

.....
จงห้ามจิตอย่าได้คิดเป็นใจสอง
จงกอดสตัยให้มั่นกว่าบรรลัย

.....
ประคองเคียงแต่ผู้เดียวอย่าหมายไหน
อย่าทำยาแฝดมนต์ใส่มันไม่ตี

(ศิริรัตน์ ทวีทรัพย์, ๒๕๕๕, น. ๑๒๙)

๓.๒ ตัวอย่างคำสอนเกี่ยวกับผู้หญิงที่ไม่ดีในวรรณคดีคำสอนหญิงเรื่องต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับเรื่องดาหลัง

วรรณคดีคำสอนหญิงไม่เพียงกล่าวถึงสิ่งที่ผู้หญิงควรประพฤติปฏิบัติเพื่อเป็นผู้หญิงที่ดีเท่านั้น แต่ยังกล่าวถึงลักษณะของผู้หญิงที่ไม่ดีหรือสิ่งที่ผู้หญิงไม่ควรประพฤติปฏิบัติเพราะจะทำให้กลายเป็น “หญิงชั่ว” และนำโทษภัยต่าง ๆ มาสู่ตนด้วย

จากการศึกษาพบว่า ลักษณะของผู้หญิงที่ไม่พึงเป็นในเรื่องดาหลัง ทั้งผู้หญิงที่มีรักสูงเกินศักดิ์อย่างเกนบุษบาสำหรับ ผู้หญิงที่ฝึกใฝ่ในกามารมณ์อย่างนางพระยาณูสาตันและบริวาร ผู้หญิงที่ใฝ่หาสามีและชักชวนชายให้เข้าหาอย่างจินตะหราวาที ผู้หญิงที่แสดงความรักต่อชายก่อนอย่างเกนหวันตะหริและเกนหวันตะระหนา และผู้หญิงที่นอกใจสามีอย่างเกนประลาหุ มีความสอดคล้องกับลักษณะผู้หญิงไม่ดีในวรรณคดีคำสอนหญิงอย่างชัดเจน ดังจะยกตัวอย่างต่อไปนี้

การมีรักที่สูงเกินศักดิ์จึงต้องรับโทษตายดังเช่นชีวิตของเกนบุษบาสำหรับนั้น ตรงกับพฤติกรรมที่วรรณคดีคำสอนหญิงบางเรื่องห้ามและเตือนผู้หญิงมิให้กระทำ เช่น สุภาภิตสอนสตรี สอนผู้หญิงว่า หากเกิดมาต่ำศักดิ์ ก็ไม่ควร “ทำให้กายสูง” คืออย่าคิดใฝ่สูงเกินตัว อันสะท้อนแนวคิดที่ว่า ผู้หญิงที่ไม่ดีหรือไม่พึงเป็นคือ ผู้หญิงที่ไม่สงบเสถียรเจียมตน คิดใฝ่สูงจนเกินไป ดังนี้

อันตัวต่ำแล้วอย่าทำให้กายสูง
ค่อยเสถียรเจียมใจจะไว้วาง

ดูเยี่ยงยุงแหวยังมีที่วาง
ให้ต้องอย่างกิริยาเป็นนารี

(ศิริรัตน์ ทวีทรัพย์, ๒๕๕๕, น. ๑๖๔)

คำสอนดังกล่าว คล้ายกับที่ปรากฏในเสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน ตอนขุนแผนเข้าห้องแก้วกิริยาด้วยคิดว่า เป็นห้องของวันทอง แก้วกิริยาได้กล่าวแก่ขุนแผนว่า “เต่าเตี้ยดอกอย่าต่อให้ตื่นสูง มีไขยุงจะมาย่อมไม่เห็นชน” หมายถึง นางมีสถานะต่ำต่อยกว่าวันทองมากนัก ไม่อาจเทียบกันได้ จึงไม่ควรที่ขุนแผนจะ “มาหลงตัวหลงห้องไม่เห็นสม” (เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน, ๒๕๔๕, น. ๓๗๕)

การฝึกฝนมักมากในกามารมณ์จนทำให้ชายหน้ายหน้ายตั้งเช่นนางพระยาณูสาตันและบริวาร เป็นลักษณะของผู้หญิงไม่ดีที่ปรากฏในวรรณคดีคำสอนหญิงหลายเรื่อง เช่น คำฉันท์สอนหญิง^{๑๒} กล่าวว่า ลักษณะหนึ่งของผู้หญิงที่ไม่ดี คือ “โลโงโหมหัน” เรื่องผู้ชายหรือกามารมณ์ โดยมีความสัมพันธ์กับผู้ชาย “ทั่วทุกคน” ผู้หญิงเช่นนี้ท้ายที่สุดก็จะต้องอับอายจากการมีลูกที่ “ไม่รู้จักพอ” และถูกตำหนิจากสังคมว่า “อับรึยยังคน” ดังนี้

ที่ชั่วกว่านั้น	โลโงโหมหัน	ใจมันกระตางกลาง
ศาลาอาศัย	ปลูกไว้ริมทาง	มิให้ชายหมาง
มีครรภ้อัดต่อ	ไม่รู้จักพอ	รักทั่วทุกคน
ผู้หญิงอย่างนี้	อับรึยยังคน	เป็นลูกกลางถนน
	เขาเรียกอึปน	ชั่วจนมรณา

(ศิริรัตน์ ทวีทรัพย์, ๒๕๕๕, น. ๑๑๙)

การใฝ่หาสามีและทำอุบายชักชวนชายให้มาหาถึงตำหนักดังเช่นพฤติกรรมของจินตะหราวาทิต ซึ่งท้ายที่สุดก็ถูกชายหน้ายหน้ายนั้น เป็นสิ่งที่วรรณคดีคำสอนหญิงกล่าวไว้อย่างชัดเจนว่า ผู้หญิงไม่ควรประพฤติปฏิบัติ โดยเฉพาะผู้หญิงสูงศักดิ์ เช่น คำฉันท์สอนหญิง สอนว่าผู้หญิงไม่ควรหมกมุ่นหรือ “กั๊วงวงแสวงสามี” เพราะเนื้อคู่เป็นเรื่องของบุญเพสันนิวาส เมื่อถึงเวลาที่เหมาะสมก็จะได้พบกันเองตามบุญวาสนา สิ่งที่ผู้หญิงควรกระทำคือ ไว้ตัวและสงวนตัวให้ดังตามเหมือนดัง “ดวงมณี” ดังนี้

เป็นหญิงยศยิ่งเพราพราย   อย่าจงจิตหมาย
 เขยชูเป็นคู่เคียงนาง

^{๑๒} เรื่อง คำฉันท์สอนหญิง ไม่ปรากฏหลักฐานเรื่องสมัยที่แต่งและผู้แต่ง ตีพิมพ์ครั้งแรกในหนังสือวรรณคดี เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๓ (ศิริรัตน์ ทวีทรัพย์, ๒๕๕๕, น. ๙๓)

บุพเพสันนิวาสแต่ปาง	ก่อนสมชมนาง
เสน่หฺสนิทพิสมัย	
ถึงอยู่น้คเรศแรมไพร	ทางไกลเท่าไกล
คงประสพบพบสมร	
ตามบุญวาสนาแต่ก่อน	อย่ามีอาวรณ์
กังวลแสงสว่างมี	
ปรนนิบัติไว้องค์อินทรีย์	เสมือนตั้งดวงมณี
มีสีประเสริฐเจิดโฉม	

(ศิริรัตน์ ทวีทรัพย์, ๒๕๕๕, น. ๑๑๒)

การแสดงความรักต่อผู้ชายก่อนดังเช่นพฤติกรรมของเกนหวันตะหรีและเกนหวันตะระหนา ซึ่งทำยที่สุดเมื่อชายหนีไปก็เสียใจและอับอายจนฆ่าตัวตายนั้น เป็นสิ่งที่วรรณคดีคำสอนหญิงหลายเรื่องห้ามผู้หญิงมิให้กระทำเพราะเป็นลักษณะของ ผู้หญิงไม่ดี เช่น สุภาชิตสอนสตรี กล่าวว่าการแสดงความรักความสนใจผู้ชายอย่าง ใจจั้ง ไม่ยั้งยั้งชังใจหรือสงวนความรู้สึก เป็นพฤติกรรมที่น่าอายและ “เป็นราศี” ทั้งยังชี้ให้เห็นว่าการส่งสิ่งของกำนัลต่าง ๆ ไปให้ผู้ชายเพื่อ “บอกอาการเรื่องรัก” หรือ การตื่นตื่นไปหาผู้ชายถึงเรือนเพื่อเสนอความรักดังที่เกนหวันตะหรีและเกนหวันตะระหนา กระทำนั้น เป็นพฤติกรรมที่ “ไม่รักงาม” อย่างยิ่ง ซึ่งจะนำความเสื่อมเสียและ อับอายมาสู่ตน ดังนี้

อันที่จริงหญิงกับชายย่อมหมาয়รัก	มิใช่จักตัดทางที่สร้างสม
แม้จักกรักรักไว้ในอารมณฺ์	อย่ารักชมนอกหน้าเป็นราศี
ดังพฤกษาต้องวายพุดโบก	เขยื้อนโยกก็แต่กิ่งไม้ทั้งที่
จงยั้งยั้งชังใจเสียให้ตี	เหมือนจามรีรู้จักรักษากาย
.....	.....
บ้างก็เล่นปริศนาเที่ยวหาของ	ให้ถูกต้องตามอารมณฺ์ประสมประสาน
ครั้นห่อเสริจสงให้กับชายชาญ	บอกอาการเรื่องรักประจักษ์ความ
ครั้นคิดคิดปริศนานั้นช้านั้น	ชวนกันเดินหลีกออกนอกสนาม
ทำต้อด้านหาญทักไม่รักงาม	จนเลยลามลิมบ้านสถานตน

(ศิริรัตน์ ทวีทรัพย์, ๒๕๕๕, น. ๑๖๕-๑๗๕)

นอกจากนี้ พฤติกรรมของเกนวันตะหรีและเกนวันตะระหนาที่ใช้ว่าเป็น “แม่สื่อ” ในการติดต่อสื่อสารกับผู้ชายและหลงเชื่อคำพูดปั้นแต่งของ “แม่สื่อ” ที่หวังลาภรางวัล จนทำให้ยิ่งหลงรักผู้ชายหนักขึ้นและกล้าไปหาผู้ชายนั้นถึงเรือนนั้น ยังสอดคล้องกับพฤติกรรมที่วรรณคดีคำสอนหญิงเตือนมิให้ผู้หญิงกระทำหรือหลงกลด้วย เช่น สุภาภิตสอนสตรี สอนว่าอย่าคบค้าหรือเชื่อคำพูดของ “แม่สื่อ” เพราะมักพูด “อวดอ้าง” หรือแต่งเสริมเรื่องราวให้ผู้หญิงหลงเชื่อเพื่อจะได้ลาภผล การคบค้าและหลงเชื่อ “แม่สื่อ” นั้น ทำยที่สุดผลร้ายหรือความโศกเศร้าอัปอายก็จะตกอยู่ที่เฉพาะผู้หญิง มิได้ตกอยู่ที่ “แม่สื่อ” ผู้หญิงจึงควรระมัดระวังตัวและ “ฟังหูไว้หู” อย่าเชื่อเรื่องผู้ชายจากถ้อยคำของผู้อื่นโดยง่าย ดังนี้

อันแม่สื่ออย่าได้ถือเป็นบรรทัด
แต่ล้วนดีมีบุญลูกขุนนาง

สารพัดเขาจะพูดนี้สุดอย่าง
มาอวดอ้างให้นงศ์หลงอาลัย

.....
อันแม่สื่อคือปีศาจที่อาจหาญ
อย่าเชื่อนักมักตบจะดับไครง
อันความช่วยอยู่ที่ตัวของเราหมด
จงฟังหูไว้หูกับผู้คน

.....
ใครบนบานเข้าสักหน่อยก็พลอยเฝง
มักชักโยงอยากกินแต่สินบน
ต้องกำสรดโศกร้างอยู่กลางหน
สียบุลเสียให้แน่อยาแรไป

(ศิริรัตน์ ทวีทรัพย์, ๒๕๕๕, น. ๑๖๖)

การไม่เชื่อสัตย์และนอกใจสามีดังเช่นพฤติกรรมของเกนประลาหุ เป็นพฤติกรรมไม่ดีของผู้หญิงที่กล่าวอยู่ในวรรณคดีคำสอนหญิงแทบทุกเรื่อง เช่น สุภาภิตสอนสตรี กล่าวว่าคุณหญิงที่นอกใจสามีเป็นผู้หญิงที่ไม่ดี หากถูกจับได้ ไม่เพียงแต่ต้องอัปอายเสื่อมเสีย แต่ยังต้องรับโทษ “โศกคล้ายเศร้าใจอยู่ในตรวน” ด้วย ดังนี้

บ้างมีผิวตัวอยู่เป็นคู่ขึ้น
ทำรักช้อนช้อนสนิหปิดเนื้อความ

ยังหาอื่นเข้าประคองเป็นสองสาม
จนเลยลามเป็นระฆังตั้งขึ้นเอง

.....
ทำองอาจพลาดพลังลงทั้งคู่
ไม่แปรดแปรนแสนสลดเหมือนทศกัณฐ์

.....
เขาจับได้ชายชู้ดูน่าขัน
ต้องโศกคล้ายเศร้าใจอยู่ในตรวน

จะมีคู่มือให้รู้ประดับ

จงซื้อสัตย์สุจริตจิตถนอม

อย่าคิดร้ายย้ายแยกทำแปลกปลอม

มโนอันอมเสนาหาต่อสามี

(ศิริรัตน์ ทวีทรัพย์, ๒๕๕๕, น. ๑๗๖-๑๗๗)

ความสอดคล้องต้องกันของแนวคิดผู้หญิงที่ดีและผู้หญิงที่ไม่ดีระหว่างเรื่องดาหลังกับวรรณคดีคำสอนหญิงเรื่องต่างๆ ดังกล่าวข้างต้นนี้ สะท้อนให้เห็นว่าการนำเสนอตัวละครหญิงในเรื่องดาหลังเป็นไปตามมโนทัศน์และอุดมคติเกี่ยวกับผู้หญิงในสังคมไทย สอดคล้องกับการศึกษาของรีนฤทัย สัจจพันธุ์ (๒๕๕๖, น. ๒๒๕) ที่ว่า “การสร้างตัวละครหญิงในวรรณคดีนิทานและการแสดงได้รับอิทธิพลมาจากมาตรฐานอุดมคติของตัวละครหญิงในวรรณคดีคำสอนนั่นเอง” และ “ไม่ว่าจะเป็นตัวละครแบบใดน่าสังเกตว่า ผู้แต่งมักจะรักษาคุณลักษณะเชิงอุดมคติของสังคมไทยให้คงอยู่”

บทสรุปและอภิปรายผล

คุณค่าที่สำคัญประการหนึ่งของเรื่องดาหลังพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๑ คือ การให้คติคำสอนเรื่องการครองตนของผู้หญิง โดยแสดงให้เห็นลักษณะของผู้หญิงที่พึงยึดเป็นแบบอย่างและลักษณะของผู้หญิงที่ไม่พึงประพฤติปฏิบัติตาม คำสอนดังกล่าวเห็นได้จากการนำเสนอตัวละครหญิงซึ่งสะท้อนภาพของผู้หญิงหลากหลาย “แบบ” ทั้งแบบที่ติงามเพียบพร้อมดังเช่นบุษบากำโลละ และแบบที่ไม่เป็นไปตามอุดมคติ ได้แก่ ผู้หญิงที่มีรักสูงเกินศักดิ์ ผู้หญิงที่ฝักใฝ่ในกามารมณ์ ผู้หญิงที่ใฝ่หาสามีและชักชวนชายให้เข้าหา ผู้หญิงที่แสดงความรักต่อชายก่อน และผู้หญิงที่นอกใจสามี โดยแสดงให้เห็นว่า ผู้หญิงที่ติงามตามอุดมคติจะได้รับความสุขและความสำเร็จ ส่วนผู้หญิงแบบที่ไม่เป็นไปตามอุดมคติมักได้รับผลร้ายและไม่มีความสุข

คำสอนเรื่องการครองตนของผู้หญิงที่สะท้อนจากตัวละครหญิงในเรื่องดาหลังดังกล่าวนี้ สอดคล้องกับมโนทัศน์เรื่องผู้หญิงในนิทานพื้นบ้านหรือขบถสามานยนวนต่างๆ และมโนทัศน์เรื่องผู้หญิงในวรรณคดีคำสอนหญิงของไทยอย่างเด่นชัด สะท้อนให้เห็นว่าสังคมแถบนี้อันได้แก่ไทยและขบถสามานยนวน คงมี “กรอบ” และแนวคิดร่วมกันเกี่ยวกับผู้หญิงที่พึงเป็นและผู้หญิงที่ไม่พึงเป็น

นอกจากนี้ เมื่อพิจารณาตัวละครหญิงที่เป็นตัวแทนของผู้หญิง “แบบ” ต่าง ๆ ในเรื่องดาหลัง พบว่าส่วนใหญ่อยู่ในสถานภาพสูง เช่น เจ้าหญิง นางสนม และลูกสาว ขุนนาง แสดงให้เห็นว่าคำสอนในเรื่องนี้น่าจะมุ่งสอนผู้หญิงสูงศักดิ์หรือผู้หญิงที่อยู่ในชนชั้นสูงเป็นหลัก สอดคล้องกับการที่เรื่องดาหลังเป็นวรรณคดีการแสดงของราชสำนัก คือเป็นบทที่ใช้เล่นละครใน ซึ่งผู้แสดงและผู้ชมส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงสูงศักดิ์และนางใน

ผลการศึกษาดังกล่าวและคติคำสอนหญิงในเรื่องดาหลังพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๑ ดังที่อธิบายมาทั้งหมดนี้ จึงไม่เพียงแต่เผยให้เห็นคุณค่าของเรื่องดาหลังในฐานะวรรณคดีคำสอนหญิงเท่านั้น แต่ยังเป็นหลักฐานหนึ่งที่ยืนยันให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างวรรณคดีกับชีวิต วรรณคดีกับบทบาทการสอน และวรรณคดีกับสังคม ทั้งสังคมไทยและสังคมอื่นอันเป็นต้นเค้าที่มาของวรรณคดี

เอกสารอ้างอิง

ตำรงราชานุกาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. (๒๕๐๘). *ตำนานละครอิเหนา*. (พิมพ์ครั้งที่ ๔). พระนคร: คลังวิทยา.

ธานีรัตน์ จัตตุหะศรี. (๒๕๕๘). “ชื่ออะหลังรัศมีดาหลัง พากย์หนังไพเราะจะมีไหน”: ความสำคัญของการแสดงขวามลายูในบทละครในเรื่องดาหลัง. ใน *สรณัฐ ไตลิ่งคะ และรัตนพล ชื่นคำ (บรรณาธิการ), นาฏยวรรณคดีสโมสร* (หน้า ๑๙๓-๒๓๘). กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาวรรณคดี และคณะกรรมการฝ่ายวิจัย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

นครสวรรค์วรพินิต, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระ. (ผู้แปล). (๒๔๙๓). *อิเหนา สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระนครสวรรค์วรพินิตทรงแปลจากต้นฉบับภาษามลายู*. พระนคร : โรงพิมพ์อักษรนิติ. (พิมพ์ในงานพระเมรุ จอมพล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ๑๐ เมษายน ๒๔๙๓)

พิทยลาภพฤฒิยากร, พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่น. (ผู้แปล). (๒๕๒๐). *หิเกยัต บันหยิกุดาสมิรัง*. ใน *ขุนนิกรการประกิจ (บิน อับดุลลาห์) (ผู้แปล), พงศาวดารอิเหนาฉบับอารีนครา* (หน้า ๑๐-๓๙). กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.

“เมื่อเกิดมาเป็นสตรี ละสังขณประเวณีให้แม่แม่ใส”: การนำเสนอตัวละครหญิงเพื่อสอนหญิง ในเรื่องดาหลังพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๑ ๑๙๗

- พุทธยอดฟ้าจุฬาโลก, พระบาทสมเด็จพระ. (๒๔๙๙). *ดาหลัง*. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทานในงานถวายพระเพลิงพระบรมศพสมเด็จพระศรีสวรินทิราบรมราชเทวี พระพันวัสสาอัยิกาเจ้า ณ พระเมรุมาศท้องสนามหลวง วันที่ ๒๒ เมษายน พ.ศ. ๒๔๙๙.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (๒๕๓๕). *หลักการทับศัพท์ภาษาฝรั่งเศส ภาษาเยอรมัน ภาษาอิตาลี ภาษาสเปน ภาษารัสเซีย ภาษาญี่ปุ่น ภาษาอาหรับ ภาษามลายู ฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. กรุงเทพมหานคร: ราชบัณฑิตยสถาน.
- รื่นฤทัย สัจจพันธุ์. (๒๕๕๖). *มิใช่เป็นเพียง “นางเอก” (พิมพ์ครั้งที่ ๒)*. กรุงเทพมหานคร: สถาพรบุ๊คส์.
- ลลิตพระลอ. (๒๕๑๔). (พิมพ์ครั้งที่ ๑๔). กรุงเทพมหานคร: บรรณาคาร.
- วิทย์ ศิวะศรียานนท์. (๒๕๔๔). *วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ (พิมพ์ครั้งที่ ๖)*. กรุงเทพมหานคร: ธรรมชาติ.
- ศิริรัตน์ ทวีทรัพย์. (บรรณาธิการ). (๒๕๕๕). *ประชุมสุภาสิตสอนหญิง*. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.
- สุพัชรินทร์ วัฒนพันธุ์. (๒๕๓๗). *ลักษณะคำยืมภาษาชวา มลายู ในบทละครเรื่องดาหลังและอิเหนา*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารบัณฑิต สาขาจารึกภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- เสภาเรื่องขุนช้างขุนแผน. (๒๕๔๕). (พิมพ์ครั้งที่ ๑๙). กรุงเทพมหานคร: บรรณาคาร.
- โลมรัศมี สันธูถนิก. (๒๕๔๗). *การเปรียบเทียบเรื่องดาหลังและอิเหนากับเรื่องบันหยมมลายู*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- อโนทัย จินาพร. (๒๕๑๖). *การศึกษาเชิงวิเคราะห์บทละครในเรื่องดาหลัง*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- Poerbatjaraka, R.M.N. (1968). *Tjerita Pandji dalam Perbandingan*. Djakarta: Gunung Agung.
- Ras, J.J. (1973). The Panji romance and W.H. Rassers' analysis of its theme, *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde*, 129, 4, 411-456.